

Overzicht over de talen van Midden-Celebes.

In het volgende verwachtte men niet een grondig ingaan in de verschillende eigenaardigheden dezer tongvallen, daar wij van de meeste slechts weinig kennis konden opdoen. Er is niet weinig tijd noodig om de talen van Midden-Celebes degelijk te beoefenen en nergens konden wij langgenoeg daartoe in de verschillende taalgebieden blijven. Onder de Barée sprekende stammen zijn wij goed tehuis en toch kost het nog veel tijd en geduld om de juiste beteekenis te vatten der minder alledaagsche woorden, die voor de taalstudie vaak de meeste waarde hebben. Zulke woorden doet men op door het af luisteren van gesprekken, waarbij men sprekers noch hoorders om verklaring kan vragen. Niet dikwijls vindt men de lieden gestemd tot het geven van taalkundige inlichtingen en tracht men 't ijzer met handen te breken, dan krijgt men antwoorden die geen vertrouwen verdienen.

In de meeste gevallen konden wij de Blanco Woordenlijst van wijlen den Heer K. F. Holle wel gevuld krijgen. Van het Parigi'sch en het Sigi'sch konden wij een aantal verhalen opteekenen, bijna uitsluitend uit den mond van vrouwen en meisjes. De mannen spreken liever over hunne handels- en schuldzaken en zijn ook te weinig aan inspanning gewoon, om iets te doen waaraan zij niet bepaald lust hebben.

Bij eene andere gelegenheid hebben wij eenige kennis van het Togiansch opgedaan, daarom zal ook daarvan hier iets gezegd worden. In het volgende worden dus besproken

de talen en tongvallen van de Noordelijke helft van Midden-Celebes, van af de Togian-eilanden en Tandjong Api, Westwaarts en Noordwaarts tot Toboli (0°30' Z.B.). verder die ten Z. van den weg van Toboli naar Tawaili, de talen der Palos-baai en die van het stroomgebied der Palos-rivier, tot het Lindoe-meer, haren oorsprong.

Voor de volledigheid zal ook iets van het Napoe'sch worden gezegd, omdat dit den overgang vormt tusschen de Parigi'sch-Kaili'sche en de Posso'sch-Todjo'sche talen, meer bijzonder tusschen de Kaili'sche bergtaal der To Lindoe en het Barée der To Pebato. Wel hebben wij het gebied dezer taal nog niet betreden, maar van rondreizende Napoeërs konden wij taalkundige inlichtingen verkrijgen.

De ligging dezer taalgebieden is op een afzonderlijk kaartje aangegeven, omdat de taalkaart van Holle-Brandes-Jonker (Batavia 1894) voor het hier besproken gedeelte onjuist is. Hetgeen hier op die kaart en op de bijbehorende toelichting (Notulen van het Bataviaasch Genootschap XXXII, 1894 Bijlage 2) zal worden aangemerkt, mag niet worden opgevat als geringschatting van den arbeid der bewerkers, die niet zoo goed als wij in de gelegenheid zijn geweest om juiste gegevens te verzamelen. (1)

Tandjong Api (Bar. *Ngudju Apu* „Vuurkaap”) is op de taalkaart terecht als het kust-grenspunt tusschen het Ampana'sch en het Loina'sch of Loindangsch aangegeven. Het Ampana'sch behoort intusschen van het Barée (2) onderscheiden te worden, zij het dan ook als eene daarmee

(1) Waar eene taal door meer dan één volksstam gesproken wordt, zullen wij haar op de hier inheemsche wijze, met den naam der ontkenning noemen, anders zal de taal genoemd worden met den naam van het volk dat haar spreekt.

(2) Het accent op den eersten van twee gelijke klinkers duidt aan dat zij door hamza gescheiden zijn.

zeer nauw verwante taal en de Togian-eilanden moeten tot het taalgebied van het Ampana'sch gerekend worden, daar de meerderheid der bewoners Ampana'sche kolonisten zijn, die eene andere kolonie, van den vasten wal ten O. van Tandjong Api hebben verdrongen, tot op een klein overschot, dat thans aan de N.-kust van het eiland Togian gevestigd is, de To Bobongko. (1)

In het door ons bereisde gedeelte van Midden-Celebes zijn de talen tot 4 groepen te brengen. Met I en II worden aangeduid de groepen die wij binnen het gebied der besproken talen onderscheiden, groep III zijn de talen ten O., groep IV die ten W., daarvan. Van deze twee laatste groepen zullen eenige kenmerken worden opgegeven, om het trekken der taalgrenzen te motiveeren. Het schema der indeeling is dit:

I. Posso'sch-Todjo'sche talen.

1. Barée.
2. Aundée.
3. Ampana'sch en Togiansch.
4. Arée.
5. Aée.
6. Iba.
7. Napoe'sch.

II. Parigi'sch-Kaili'sche talen.

8. Baria.
9. Saoesoe'sch.
10. Parigi'sch
11. Tawaeli'sch.

(1) Men ziet wat er overblijft van Von Rozenberg's bericht in zijne „Reistochten in de Afdeeling Gorontalo” (1865), blz. 120, dat het dialect der Togian-eilanden geheel verschillend is van de dialecten welke op de vaste kust worden gesproken, welke bewering dan nog kloekweg gestaafd wordt door een lijstje van foutief Barée.

12. Loli'sch.
13. Paloe'sch.
14. Sigi'sch.
15. Pakoeli'sch. (15^a *ado*, 15^b *edo*).
16. Koelawi'sch.
17. Pobatoea'sch.
18. Lindoe'sch.

III. Loindangsch en verwanten.

19. Loindang'sch.
20. Bobongko'sch.

IV. Lole'sch en verwanten.

21. Petapa'sch.

Het grootste gebied heeft groep I. Alle dialecten zijn op de kaart aangeduid, behalve het *Iba*, gesproken in *Djaladja*, een dorp dat een weinig ten N. van *Berau* (N.-kust der Boni-golf) ligt en bewoond wordt door afstammelingen van Boegineezen en Toradjasche vrouwen. Ook de Togian-eilanden vallen buiten den omtrek der kaart; indien zij er op stonden, zouden die welke bewoond zijn, bij de Posso'sch-Todjo'sche talen moeten gevoegd worden, terwijl in het midden der N.-kust van het eiland Togian naar de Loindang Madi talen zou verwezen zijn.

Wellicht heeft groep II evenveel sprekers, of meer nog dan groep I, maar het grondgebied is veel kleiner. De volken die de talen van groep II spreken zijn meerendeels handelaars, vandaar dat hunne talen meer buiten het eigenlijk grondgebied bekend zijn dan die van groep I, welke door landbouwende volken gesproken worden.

Het eiland *Binangoenang* (Bar. *Nanguna*) of *Oena-Oena*, een vulkaan, wordt door handelaars bewoond; men hoort er Paloe'sch, Boegineesch en Parigi'sch spreken, het eerste 't meest. Thans is het eiland verlaten, daar de bevolking

bevreesd is voor eene uitbarsting. Men zou het bij groep II kunnen indeelen.

De sprekers van de talen in groep III zijn niet talrijk. Of de talen van groep IV een groot gebied of vele sprekers hebben, kunnen wij nog niet zeggen.

Thans willen wij van iedere groep de hoofdkenmerken opgeven, om overeenkomst en verschil duidelijk in 't licht te stellen. (1)

Groep I en II zijn vocalische, groep III en IV consonantische talen.

Groep I.

Woordvorm. Stammen meest tweelettergrepig, klemtoon op de voorlaatste. Alleen de suffixen *-a* en *-aka* doen den klemtoon verspringen naar de voorlaatste van het daarmee samengesteld woord. Andere suffixen brengen den klemtoon niet van zijne plaats.

Elke lettergreep bestaat (in 't schrift) uit één medeklinker en één klinker, steeds zonder sluiters.

Klanken.

Gutturalen: hamza, h, k, ngk, g, ngg, ng.

Palatalen: j, ntj, dj, ndj, nj.

Labialen: w, p, mp, b, mb, m.

Supradentalen: s, t, nt, d, nd, n.

Lingualen: l, r.

Klinkers: a, e, i, o, u.

Tweeklanken komen niet voor.

Voorslag en *nasaleering* veranderen de beteekenis niet.

Woordherhaling en *Reduplicatie* geven herhaling, voortdurend of versterking van de beteekenis van 't grondwoord aan. Bij de zelfst. n. w. komen zij niet voor.

(1) Eene grammatische schets der Barée-taal vindt men in de Bijdragen van het Kon. Instituut, 1893, blz. 203 vlg. maar deze is voor ons doel te uitvoerig.

Voorvoegsels: *ma-*, vormt kwalificatieve woorden.

ka-, nominale vorm van *ma-*.

me-, voor allerlei grondwoorden, geeft verschillende beteekenissen, vooral die van „halen wat 't grondwoord aanduidt, uitgaan op”; *pe-*, nominale vorm.

mo-, voor allerlei grondwoorden, vooral voor die welke reeds een voorvoegsel hebben, om werkwoordelijke vormen te maken; *po-*, de nominale vorm.

mompa-, *mompe-*, *mompo-*, *mompaka-*, causatief.

pompa-, *pompe-*, *pompo-*, *paka-*, *pompaka-*, de bijbehorende nominale vormen.

ra-, *nda-*, passief zonder agens-aanduiders.

na-, passief met een agens-aanduiders.

ta-, in 't algemeen gelijk Mal. *tèr-*.

mombe-, *mosi-*, wederkeerigheids-prefixen, *pombe-*, *posi-*, de nominale vormen.

Invoegsels: *-um-*, *-in-*, *-an-*, *-al-*, *-ar-*, in de huidige taal alle dood.

Achtersvoegsels: *-i*, *-ka*, *-aka*, bij werkwoordelijke vormen, vooral de twee eerste veel gebruikt; *-a*, plaatsaanduidend bij zelfst. n.w., oudere vorm *-ani*.

De eenige vervoegde werkwoordsvorm is een 1e pers. actief, gevormd door voorvoeging van *ku-*, voor den stam of den nominalen vorm, bv. *kutóo*, ik zeg, *kupotóo*, ik noem. Komt niet voor bij intransitieve werkwoorden.

Voornaamwoorden:

1e pers. enk. *jaku*, mvd. excl. *kami*, incl. *kita*.

2e pers. enk. *siko*, mvd. *komi*.

3e pers. enk. en mvd. *sía*.

Beleefdheidsvormen: *komi* 2e pers. enk. u,

<i>kita</i>	"	"	zeer beleefd	U. Ed.
<i>sira</i>	3e	"	"	Z. Ed.

Enclitische vormen (bezittelijke v. n. w.):

1 enk. *-ku*, mvd. *mami* (excl.), *-ta* (incl.),

2 " *-mu*, mvd. *mi*,

3 enk. en mvd. *-nja*.

Beleefdheidsvormen: *-mi*, enkvd. *Uw*, *-ta* enk. van U.Ed.

Tusschenzetsel, bij genitief-uitdrukken de samenstellingen:
nu of *nasaal*, *bauna ngkabosenja*, *banna nu makole*,
huis van den vorst.

Telwoorden. Drie = *tatogo*, 30 *togompuju*. Verder de
algemeene M. P. vormen.

Voor Groep II kan men het Parigi'sch tot type nemen,
Woordvorm en *Klemtoon* als in 't Barée.

Klanken: De *ngk* is overal tot *ngg*, de *ntj* overal tot
ndj geworden. Ook de *nj* ontbreekt.

Vóór-, *in-*, en *achtervoegsels* als in 't Barée. Naast
de vormen met *m* kennen echter de Parigi'sch-Kaili'sche
talen vormen met *n*, dus *ma-* en *na-*, *me-* en *ne-*, *mo-*
en *no-*, tot aanduiding van tijdsverschil. De vormen met
n zijn de gewone, zij duiden aan dat iets is geschied of
nog geschiedende is; de vormen met *m* duiden aan dat
iets zal geschieden. Bv.

Par. *nanggoni*, Sig. *nombanai*, Pal. *nangande*, etende,
gegeten hebben.

Par. *manggoni*, Sig. *mombanai*, Pal. *mangande*, zullen
eten, gaan eten.

In 't algemeen gebruiken de talen van Groep II veel
vaker een voorvoegsel dan die van Groep I. Bijv. n.
woorden en werkwoorden zonder voorvoegsel zijn zeldzaam
in de talen van Groep II (behalve in No. 18, het Pobatoea'sch),
in die van Groep I niet. Woorden die een lichamelijk
kenmerk aanduiden hebben in het Barée geen voorvoegsel,
in de Par. Kail. talen wel, bv.

kaal, Bar. *boba*, Par. *nasula*,
 blind, Bar. *buta*, Par. *naburo*,
 gek, Bar. *wando*, Par. *nagila*,
 dom, Bar. *tengo*, Par. *nadojo*.

Zoo is het ook met andere bijv. naamwoorden, bv.

vol, Bar. *buke*, Par. *nabuke*,
 leeg, Bar. *soa*, Par. *naboa*,
 nabij, Bar. *mosu*, Par. *namosu*.

Ook werkwoorden, die in 't Barée geen voorvoegsel hebben, komen in 't Par. enz. steeds met voorvoegsel voor, bv. Bar. *sojomo eo*, de zon is ondergegaan, Par. *nasolomo eo*, Bar. *tudumo*, aangekomen op een lager punt, Par. *neka-tudumo*, Bar. *rée*, zijn, Par. *naria*.

In al deze gevallen wil het Parigi'sch met zijn voorvoegsel aanduiden, dat de toestand door het grondwoord uitgedrukt, het gevolg eener werking is; het maakt dus de grondwoorden tot verleden deelwoorden. Het verschil tusschen Bar. *mate* en Par. *namate* is hetzelfde als tusschen Nederl. „dood” en „gestorven”, Bar. *buke* is „vol”, Par. *nabuke* „gevuld”, Bar. *sojo eo* „de zon is onder”, Par. *nasolo eo* „de zon is onder gegaan”. Hiermee is tevens verklaard waarom het Par. in dit geval het voorvoegsel met *n* gebruikt.

Behalve den vervoegden werkwoordsvorm met *ku-*, bezitten de Par. Kail. talen eene volledige vervoeging van het passief met persoons-exponent. In het Barée staat hier tegenover het passief met *na-*, dat steeds door een vornaamwoord of zelfst. n. w. wordt gevolgd, tenzij de agens door het verband is aangewezen, maar daarbij heeft nimmer aanhechting der pron. pers. suff. plaats, zooals in de talen van Groep II. Het voorvoegsel van dit passief is *ni-*. In het Parigi'sch worden de pron. suff. met het tusschenzetsel

(nasaal) aan den stam met voorvoegsel *ni-* gehecht, dus van den stam *epe* (hooren):

niepenggu, door mij gehoord.

niepemu, door u gehoord.

niepena, door hem gehoord, door hen gehoord.

niepengga, door ons (excl.) gehoord.

niepenta, door ons (incl.) gehoord.

niepemi, door ul. gehoord.

Dit Passief met persoonsexponent en het dubbel stel voorvoegsels ter aanduiding van tijdvormen, zijn de voornaamste punten van onderscheid tusschen Groep I en II.

Pers. voornaamwoorden, als Groep I, behalve 2e pers. e.v. *iko*.

Van de *telwoorden* is nog te vermelden *totolu* „drie”, de echte M. P. vorm, ook die van de talen van Midden-Celebes, behalve die van Groep I.

Van Groep III is het Loindangsch of Loina'sch het type. De W. grens dezer taal is de O. grens van het Barée, nl. Tandjong Api. Over hare verbreiding ten O. dezer grens kan ik nog geene mededeelingen doen.

Het Loindangsch is eene consonantische taal; het kent als eindsluiters *k*, *t*, *p*, de nasalen behalve *nj*, de *l* en de *s*, dus geen mediae, geen palatalen en geen *w* of *j*. Een sluitende *l* komt alleen voor in overgenomen woorden die oorspronkelijk sloten met *r*, welken klank het Loindangsch mist en regelmatig door *h* of *l* vervangt.

Voorbeelden: *k ubak* „hoofd”, *anak* „kind”;

t soput „blaasroer”, *uat* „ader, pees”;

p houp „aangezicht”, *pukolop* „sluiten”;

ng kompong „buik”, *alang* „rijstschuur”;

n udjan „regen”, *djalan* „weg”;

m som „mier”, *anom* „zes”;

s tabas „snijden”, *pus* „roer”.

Van de *l*: *mombajal*, Mal. *bajar*, *gambel*, Mal. *gambir*. Soms is de sluiters niet oorspronkelijk, maar aangevoegd, bv. *mobalok* „handelen”, *mendakut* „bergklimmen”, *gohung* „donder”, *bongon* „doof”, *saluan* „broek”.

De volgende ligaturen heb ik aangetroffen: *megokmo*, *sanglon*, *maningsuluk*, *piningmo*, *minsang*, *pakulitnu*, *monsinga*.

Door invloed van de *i* der volgende lettergreep gaat *u* in *i* over, b.v. *kilit* „huid”, *piki* „vagina”, *mokining* „geel”.

De *h* vertegenwoordigt Bar. *r*: *houp*, Bar. *rôu* „aangezicht”, *hata* „vlak”, Bar. *rato*, *sabiha* „half, ééne zijde”, Bar. *sambira*.

Dr. Brandes brengt het Loindangsch tot de talen die tijdvormen bij het werkwoord onderscheiden. In het stukje tekst door Riedel uitgegeven (Verhandelingen Bataviaasch Genootschap XXXIII, bl. 37) komen vormen met *mo-* en *no-* naast elkaar voor, zoodat dus deze tekst Dr. Brandes meening bevestigt.

Naar zijne ontkenning wordt het Loindangsch door de To Radja's *madi* genoemd.

De *To Loina* of *To Loindangi* zijn de ervijanden van alle Barée-sprekende stammen; nooit betreden zij elkanders grondgebied dan om koppen te snellen. Zij zijn heidenen en bergbewoners, aan het zeestrand hebben zij geen vestigingen.

Groep IV ten slotte wordt vertegenwoordigd door de taal der *To Lole*, die het binnenland van Ampibato bewonen en wier taal ook gesproken wordt door de helft der bewoners van het dorp *Petapa*, een uur gaans ten W. van *Pelawa*, dus in het gebied van het Parigi'sch.

Ook deze taal is consonantisch. Als eindsluiters komen voor *ng* (alle eindnasalen zijn gutturaal) *s*, *t* veel, *g*, *l*, *r* minder vaak. Niet eindlettergrepen zijn open of wel los

gesloten door nasaleering van den beginner der volgende lettergreep.

Voorbeelden: ng pimping "wang", udjang "regen";
s tibas "snijden", atas "boven";
t langit "hemel", pulut "plantengom";
l bosol "roeiriem", bongol "doof";
r nawawar "ver", bulur "scheen";
g ipag "zwager", bobag "slaan".

Onder invloed van het Parigi'sch en Tawaili'sch is de taal bezig vocalisch te worden. Ligaturen die bij de aanhechting van het pron. suff. 3e pers. *-nja* aan een woord met eindsluiter ontstaan, worden door het jongere geslacht vermeden, door den eindsluiter weg te laten of van een looze *i* te voorzien, dus *pulutnja*, *pulunja* of *pulutinja*,

Klanken: dj, ndj, nj, j. De *ndj* is, evenals in 't Parigi'sch de vervanger van de *ntj* (uit *ns*).

Ook de *ngk* is tot *ngg* geworden. De *k* is afgeworpen, evenals in 't Saoesoe'sch, bv. *aju* (hout), *sû* (elleboog). Gelijke vocalen, waarvan de tweede niet door hamza wordt gedragen, worden saamgetrokken, bv. *pâng* "voet", Bar. *pâa*, *wû* "been", Bar. *wuku*.

Ook deze taal heeft voorvoegsels met *n* naast die met *m*, die op dezelfde wijze het tijdverschil aanduiden als in 't Parigi'sch.

In woordenschat behoort het Lole'sch zeker niet tot de allernaaste verwanten van het Parigi'sch. Een aantal woorden herinnert aan de Filippijnsche talen, van een aantal andere vindt men de equivalenten in de talen der W. en N. kust van de Tomini-bocht.

Naar de ontkenning heet het Lole'sch *tadje* of *andje*.

Van de talen in Groep I zullen alleen het Togiansch

en het Napoe'sch afzonderlijk besproken worden, daar voor de kennis van het Barée reeds gedrukte bronnen toeganke-lijk zijn. Om de geografische orde waarin de hier nader te bespreken talen op elkaar volgen, niet te verbreken, zullen wij het Togiansch 't eerst en het Napoe'sch geheel aan het slot, dus na het Lindoe'sch, bespreken om des te beter te kunnen wijzen op de punten van overeenkomst tusschen de Kaili'sche en de Posso'sche bergtalen, resp. in groep II en I ingedeeld.

Het Togiansch en het Ampana'sch kan men eene soort van Barée noemen, maar in woordenschat onderscheiden zich deze twee (ongeveer gelijke) dialecten genoeg van het Barée om als een afzonderlijke tongval te mogen gelden. De To Radja's stellen het Togiansch-Ampana'sch steeds als eene afzonderlijke taal voor, daar het ontkenningwoord niet *barée*, maar *tá* (gerekt) luidt.

De groote meerderheid van de bewoners der Togian-eilanden zijn Ampana'sche kolonisten, die de taal hunner voorouders een weinig gewijzigd hebben. Zij gebruiken wat meer vreemde woorden, vooral Boegineesche, en hebben zonder twijfel van hunnen vroegeren taalschat het een en ander verloren, daar zij geen heidensche feesten meer vieren en bijna niets meer kennen van de vertellingen, liederen, raadsels en andere letterkundige voortbrengselen, die bij de To Ampana van den vasten wal nog in druk gebruik zijn. Het aantal sprekers van het Togiansch zal niet meer dan een 300 bedragen.

De punten waarop zich het Togiansch van 't Barée onderscheidt, zijn o. a. deze :

Het Togiansch gebruikt veel meer den loozen eindklank *i* om den eindsluiter hoorbaar te maken; de oorspronkelijke sluiters vallen dus lang zoo vaak niet af als in 't Barée.

Voorbeelden :

Tog. <i>Togiani</i>	naam van een eiland,	Bar. <i>Togia</i> .
" <i>Umogongi</i>	" " " "	" <i>Umogo</i> .
" <i>kalapuangi</i>	"landschildpad"	" <i>kolopua</i> .
" <i>duangani</i>	"vaartuig"	" <i>duanga</i> .
" <i>kolongiani</i>	"vorst"	Gor. <i>olangia</i> .
" <i>malionguni</i>	"rond"	Par. <i>maliongu</i> .
" <i>bulawani</i>	"goud"	Bar. <i>wujawa</i> .
" <i>tungkasi</i>	"rijstaar"	" <i>tungka</i> .
" <i>bulu-buludi</i>	"heuvel"	Par. <i>bulu</i> .
" <i>gurungi</i>	"donder"	" <i>guru</i> .
" <i>makurangi</i>	"te weinig"	Bar. <i>makura</i> .
" <i>gamberi</i>	"gambir"	" <i>gambe</i> .

In al deze Togiansche woorden valt de klemtoon op dezelfde plaats als in de Bar. e. a. equivalenten, nl. op de voorlaatste lettergreep. De lettergreep men den loozen klinker telt voor 't accent niet mee.

Het achtervoegsel *-a* luidt in het Bar. ook wel eens *-ani*, in het Togiansch geregeld, bv. *landasani* "aanbeeld", Jav. *landěsan*, van den stam die in 't Bar. *landu*, *janda*, luidt en "sago kloppen" beduidt. In het Bar. treft men zulke volle vormen nog wel eens aan bij geografische benamingen, bv. *Maetangi*, naam van een riviertje in het Todjo'sche een vollere vorm van *maeta* "zwart", *Lombugiani*, een zijriviertje van de Posso, van *lombugi*, thans *lombu*, "slijk" en *-ani* vollere vorm van *-a*; de naam beduidt dus "slijkerig". Wellicht is deze wijze van den oorspronkelijken eindsluiter te sparen vroeger meer algemeen geweest en is bij vele woorden de eindsluiter eerst weggevallen, nadat hij tot een looze lettergreep was uitgebreid. Dit is in het Bar. zelfs wel gebeurd met lettergrepen die geheel vol geweest zijn, maar in vorm op die looze syllabe leken, o.a. in *pinorâ* "regenboog", voor *pinoragi* "gekleurd, kleurig", van *ragi* "kleur". Het Tog. heeft *pinarai*.

Ook de woorden die het Togiansch van het Bobongko'sch heeft overgenomen zijn op dezelfde wijze van een looze *i* voorzien, voor zooveel als ze in het Bobongko'sch (eene niet-vocalische taal) eene consonantischen eindsluiters hebben. Voorbeelden: *pedeti* „schaamgordel”, Bob. *pedet*; *tigangi* „haardsteen”, Bob. *tigan*; *dumuaki* „aankomen”, Bob. *dumuak*; *tundeki* „vloedgetij”, Bob. *tundek*: *luoki* „golf. inham”, Bob. *luok*; *indoni* „olie”, Bob. *indol*.

Eveneens zijn uit het Bobongko'sch overgenomen de woorden *sasanku* „scheplepel” en *kakaesi* „bezem”. Het vormen van werktuignamen door reduplicatie is zeer gewoon in het Bobongko'sch en Loindangsch, maar in de talen van groep I en II kent men deze vorming niet. De reduplicatie dient in het Togiansch en in al de talen van groep I en II alleen om versterking of herhaling der handeling uit te drukken; bij zelfst. naamwoorden is zij niet in gebruik. Voorbeelden zijn:

<i>mototoe</i>	„spreken”	stam	<i>toe</i> .
<i>mogegele</i>	„lachen”	„	<i>gele</i> .
<i>mawouongo</i>	„spelen”	„	<i>wongo</i> .
<i>marorongko</i>	„koortsig”	„	<i>rongko</i> .
<i>mangkakama</i>	„krabben”	„	<i>kama</i> .
<i>mokokore</i>	„staan”	„	<i>kore</i> .
<i>mangkokono</i>	„raken”	„	<i>kono</i> .

Twee andere woorden, die reduplicatie hebben, zijn uit het Bobongko'sch overgenomen, n.l. *katetela*, Jav. *katela* „soort knolvrucht” en *bobangkoli* „reiger”. Dit laatste woord luidt in het Bobongko'sch *bangkor* (Jav. Bim. *bango*, Mal. *bangau*); men kan intusschen wel niets anders aannemen dan dat de *l* uit de *r* is ontstaan, of liever de klank *-li* uit *ri*. De reduplicatie zou dan van het Togiansch zelf kunnen zijn. In de talen van groep I heet de reiger *kando*, in die van groep II *timbao* of *timbako*.

Ongetwijfeld is ook *gurogo* „keel” uit Bob. *gurogong* ontstaan, door weglating van den sluiters (het woord had al drie lettergrepen) en omzetting van de klanken *go* en *ro*.

De neiging om de *l* tot *j* te maken heeft het Togiansch zeker in even sterke mate als het Barée. Ook in woorden die het Barée niet heeft, wordt *l* tot *j*, bijv.:

<i>djajuja</i>	„vloer”	Par. <i>djaula</i> .
<i>juna</i>	„hoofdkussen”	„ <i>luna</i> .
<i>ruju</i>	„vroeger”	„ <i>luru</i> waarschijnlijk uit <i>rulu</i> , vgl. Bar. <i>riu</i> .
<i>jako</i>	„van af”	„ <i>lako</i> .
<i>paju</i>	„achter”	„ <i>palo</i> .
<i>jau</i>	„heengaan”	Bar. <i>lau</i> „ginds”.

Eene merkwaardige klankverwisseling vertoont *dangalitan* „jongmensch, vrijgezel”, naast Bar. *mangalitan*. Op ééne lijn hiermede staat de verwisseling van de voorvoegsels *mo-* en *me-* met *do-* en *de-* in het Barée der To Lage, die evengoed *moana*, *mosusa*, *melindja*, als *doana*, *dosusa*, *delindja* zeggen, zonder eenig verschil van beteekenis. De andere Barée-sprekende volksstammen kennen die vormen met *d* niet.

Verwisseling van *l* en *r* komt voor in *marore* „glad”, Bar. *malore*; *rerangi* „Silar-palm”, Bar. *lelangi*.

Voorbeelden van nasaleering zijn: *wonti* „aap”, Bar. *boti*; *kontjili* „pink”, Bar. *kasili*.

Het voorvoegsel *na-*, Par. *ni-*, heeft in het Togiansch den vorm *i-*; ook bestaat het passief met persoons-exponent, dat in de Par. Kaili'sche talen zooveel gebruikt wordt, in het Togiansch, bijv.:

itopongku „door mij geslagen”.

iliucunja „door hem gezocht”.

iratanja „door hem gevonden”.

Ook de vorm met *ka-* kan met een persoons-exponent

verbonden worden, bijv. *kakitangku*, „door mij gezien”, *kadongengku* „door mij gehoord”.

Daar wij nagenoeg geen litteratuur konden verzamelen, (daarvoor moesten wij bij de To Ampana zijn, zeide men) kunnen wij niet beoordeelen of dit goede taal is. Te Parigi hoorden wij menigmaal *naekanggu aku* „ik ben bang”, *naoronggu aku* „ik heb honger”, waarbij dus een vorm met voorv. *na-* een suffix van den 1sten persoon krijgt, doch ons werd uitdrukkelijk verzekerd dat dit taal van slaven en slavinnen was.

Evenals het Parigi'sch, hecht het Togian'sch de pron. pers. suff. *-ku* (1^e pers. e.v.) en *-ta* (1^e pers. m.v. incl.) met nasaal tusschenzetsel aan, dus *nenengku* „mijne moeder”, *ngisinta* „onze tanden”.

Het infix *-um-* komt vaker voor dan in 't Bar. maar is toch evenals daar, dood. Voorbeelden:

<i>tumunda</i>	„zitten”,	stam <i>tunda</i> .
<i>tumangi</i>	„weenen”,	„ <i>tangi</i> .
<i>mogumiringi</i>	„glimlachen”,	„ <i>giringi</i> .
<i>gumonu</i>	„roode hond”,	„ <i>gonu</i> . (1)

Van *-in-* is een merkwaardig voorbeeld *kinoni* „gekookte rijst”, van *koni* „eten” (Bar.; het Tog. zegt *manganjangi*, dat in het Bar. „kauwen” is), vanwaar ook Par. *komisa*, terwijl Bar. *kindaa* regelrecht op *ka* teruggaat.

Onder de vreemde woorden zijn belangrijk een paar Gorontaleesche titels, sporen van de Gorontaleesche overheersching, door Dr. Riedel vermeld in het Tijdschrift van 't Bat. Genootschap, Dl. XIX, bl. 105 en 115. Zij zijn *ulea*, voluit *ulea lo lipu* „rug van het rijk”, een dergelijke titel dus als *mangku bumi*, *paku alam*, de Gorontaleesche benaming van de districtshoofden (*marsaole*), *tau dāa* en

(1) In het Bar. bet. *gonu* „smelten, week worden door hitte”, oorspr. zal het dus wel „door hitte aangetast” beduid hebben.

kolongiani, hedendaagsch Gorontaleesch *olongia*, titels van mindere hoofden.

Eenige merkwaardige woorden zijn:

pangana "wang", van den stam *panga* (*pangan*), waarvan het Bar. *pongo* een bijvorm is. Het woord heeft 't achtervoegsel *-a* en beteekent eigenlijk "plaats van sirih en pinang kauwen".

mindô "ophouden, gedaan hebben, uitscheiden", eene in het Bar. niet gebruikte vorming van *ro* "al, reeds, klaar, af", ook omschrijving der Perfectieve tijden, waarvoor het Tog. *upu*, Par. *opu* gebruikt.

Uit de Tog. woorden *karo-ro* "zwijgend", *karô* "verblijfsplaats", *marô* "wonen", blijkt dat het geheel Syn. is met Mal. *diam*.

maringi "vochtig" hangt samen met Bar. *rini* "dauw" en *ini* "zweet"; een gereduplicateerde vorm is *maranindi*, Bar. Tog. "koud", voor *mararindi* of *maralindi*, verg. Sang. *maralënding* "koud" van *lënding*.

kupo, naam der djamboe-soort die groote peervormige, donkerroode vruchten draagt. Deze vrucht heet in het Bar. en in de Par. Kaili'sche talen *maku*, in de Minah. talen *kupa*, Sang. *kupa*, *komposë*, *kumpasë*. In het Tagalog heet deze vrucht *makupa*, 't geen doet denken dat zoowel *maku* als *kupa* uit *makupa* zijn ontstaan. *Mokupa* is nog de naam van een dorp in de Posso-streek; zeer vele dorpen dragen den naam van een boom.

wuri "nacht", *togo mburipa* "nog drie nachten". *Wuri* beteekent in 't Bar. "houtskool" en ook "zwart". De beteekenis in 't Togiansch is dus secundair.

matiku "omringen", in den zin van "geheel rond sluiten om" is ook in het Sang. bekend (Sprk. bl. 233), *mëtiku* "rondom iets reiken", vanwaar *patiku* "alle".

saneonja "eergisteren", waarschijnlijk uit *sa* dat "één"

en dus ook „ander” beteekent, vgl. Tog. *usa* „ander” naast *isa* „één”; de beteekenis is dus „op een anderen dag”. Met de *n* tusschen *sa-* en *-eo* is te vergelijken die van het Bar. *raneo* „morgen” (*demain*), waarschijnlijk uit *ra* en *eo*, dus „middendaags”; ook de uitdrukking *bangke reme*, woordelijk „bij vollen dag” beteekent „des anderen daags”. Daar men van den nacht uitgaat, is deze wijze van tellen duidelijk genoeg.

pae mawea „gestampde rijst”, Bar. *wea*, doch Nap. ook *pare bae*. Het Mal. *bêras*, enz. komt dus ook als adjectief, althans als attributief woord voor.

wóu „nieuw, pas”, *tau wóu* „gast, nieuw aangekomene”. Dit woord heeft in 't Bar. de beteekenis van „ook, weder, opnieuw, eveneens”. Een Possaan zou *tam wóu* verstaan als „ook een mensch”, of als „nog een mensch, weer iemand”, dat weer dicht bij de beteekenis van „een nieuw mensch” komt. Hierdoor heeft *wóu* in het Bar. zijne beteekenis van „nieuw” zoo goed als verloren, maar dat die nog wel bekend is, blijkt uit de vertaling van het Mal. *tahun baru* met *santáu da wóu* „een ander jaar opnieuw”, door een To Radja.

wei is in het Tog. syn. met Bar. *kudja* „wat?” bijv. *sawei*, Bar. *sangkudja* „hoeveel?”, *mawei*, Bar. *makudja* „hoe, waarom?” Dit *wei* is in 't Par. synoniem met Bar. *séi* „dit, hier, nu”, maar uit Bar. *i mbei* „waar?” en *ewa mbei* „als wat, hoedanig?” blijkt dat het Togiansch de oorspronkelijke beteekenis bewaard heeft.

De voorstelling van de taalkaart dat de taal der Togian-eilanders het Bobongko'sch is, mag thans niet meer juist zijn, in vroegeren tijd moet het toch wel zoo geweest zijn. Niet alleen erkennen de To Ampana die thans 'To Togia of Togiani heeten, omdat zij op de Togian-eilanden de meerderheid uitmaken, de To Bobongko als de oudste

bewoners, maar ook uit de namen van de meeste eilanden (*Batu daka* "groote steen", *Kalian*, *Ualian*, *Togian*, *Talatakon*, *Umogong*, allen met nasalen eindsluiter, die door de tegenwoordige Togianners gewoonlijk wordt weggelaten) blijkt dat de Bobongko's de oudste kolonisten zijn geweest.

Zooals reeds gezegd is, het Bobongko'sch is eene soort Loinansch. Het lijdt geen twijfel, of de sprekers dezer taal, die naar de ontkenning *imba o* genoemd wordt (het Loin. heet *madi*) zijn van den vasten wal ten O. van Tandj. Api afkomstig. Het onderscheidt zich op eenige ondergeschikte punten van het Loinansch, zoo heeft het bijv. den klank *r*, dien 't Loinansch niet bezit, maar door *h*, soms door *l*, vervangt, zooals *biring*, Loin. *bihing*; *gugorong* "keel", Loin. *gogohong*; *ngarar* "gehemelte".

Ook mediae worden als sluiters aangetroffen, bijv. *wiwig* "lip", Loin. *biwing*; *bulud* "berg".

Daar het Bobongko'sch tot groep III behoort, is het hier de plaats niet voor uitvoeriger mededeelingen omtrent deze belangrijke taal.

Ten W. van het Barée is in vroeger tijd het *Baria* gesproken. Naar de berichten is het nog levend in *Tawaelia* het bovenland van Tambarana. Het nog overgebleven deel der To Palapi (of Pajapi), dat naar de landstreek *Boedo-Boedo* is getrokken, heeft deze taal nog bewaard, zegt men. Een onderzoek ter plaatse ligt voorloopig nog buiten ons bereik.

Het karakter dezer taal wordt door het ontkenningswoord zeer goed aangeduid. *Ba* is de eigenlijke ontkenning, evenals in *Barée*, *Bara* (uit *ba -ara*, het "neen" der To Napoe), *Iba-Ria* is thans nog het gebruikelijke woord voor "zijn" in de Parigi'sch-Kaili'sche talen. *Baria* heeft dus eene voorste Posso'sch-Todjo'sche, eene achterste

Parigi'sch-Kaili'sche helft. De taal zelve staat dan ook tusschen deze beide groepen in. De grammatische kenmerken doen haar tot Groep II behooren, de woordenschat is van alle talen der groep het meest aan die van Groep I gelijk. Een aantal woorden geven juist inzicht in de beteekenis hunner Barée-equivalenten, b.v.

Baria.

namawo, zich herinneren,

*was*a, snot,

bongo, doof,

mboa, geest, spook,

bola, huis,

koi, klein, weinig,

wongko, boven,

wèi, deze, dit,

natedo, krom, gebogen,

marani, warm

nadongo, weigeren,

nanono, recht,

wono, achterste,

Barée.

mawo, verlangend, heimwee hebbend.

awasa, verkouden.

wongo, ondeugend.

*lamo*a, god, godheid.

boja, gehucht, kleine nederzetting.

koi, toe! aansporend woord, om iemand over te halen.

mawongko raja, verheugd, dus "met opgeheven hart".

i mbei, waar?

katedo, pompoen, die dikwijls den vorm van een krommen komkommer heeft.

marani, begeeren.

manongo (voor *mandongo*), gierig.

manono, gepast, behoorlijk.

tau wono ndapu, bijnaam van de vrouw, dus "die achter den haard zit".

Omgekeerd zijn ook een aantal Baria-woorden in 't Barée in oorspronkelijker vorm of beteekenis te vinden, bv.

Baria.

karawe, vinger,

Barée.

kaue, naar zich toehalen.

<i>mongkarasi</i> , roosten,	<i>makara</i> , hard.
<i>salaga</i> , kam,	<i>sara</i> , kam.
<i>rore</i> , dorp,	<i>lore</i> , hoogte, bovenland, terp.
<i>nalumengi</i> , zwak,	<i>malengi</i> , vermoeid, uitgeput.

Woordvorm en klemtoneel zijn als in 't Barée.

Van de palatalen bezit het Baria *ntj* (= *ns*), die het Parigi'sch tot *ndj* maakt, bv.

<i>nintjaniku</i> , door mij geweten,	Par. <i>nindjaninggu</i> .
---------------------------------------	----------------------------

<i>laintja</i> , neet,	Bar. <i>liosio</i> .
------------------------	----------------------

<i>montjura</i> , zitten,	Par. <i>nokandjura</i> .
---------------------------	--------------------------

Waar het Barée *dj* heeft, vindt men in 't Baria gewoonlijk *d*, bv.

<i>Barée</i> .	<i>Baria</i> .
<i>madjúa</i> , ziek,	<i>nadúa</i> .
<i>djoia</i> , vloer,	<i>daula</i> .
<i>udja</i> , regen,	<i>uda</i> .
<i>djaja</i> , weg,	<i>dala</i> .
<i>nadjáa</i> , slecht,	<i>nadáa</i> .
<i>ndjau</i> , daar beneden,	<i>ndau</i> , <i>dau</i> .

Soms ontbreekt ook het equivalent van de *dj* in 't Baria, de *d* is dus weggevallen, wellicht na eerst *j* geworden te zijn, bv. Barée: *makudja*, waarom? Baria *nangkua*; Barée *kadju*, Baria *kau*; Barée *mombadju*, rijststampen, Baria *nombau*. Het Parigi'sch heeft hier *j*, dus *nangguja*, *kaju*, *nombaju*.

Aan de zijde der Par. Kail. talen staat ook het Baria t.o. der *l*, die geen *j* is geworden, zooals veelal in het Barée, Het Baria zegt dus *lale* (vlieg), *tolu* (ei), *wala* (heining), *kaluku* (kokosnoot), *wolo* (bamboe), *langi* (hemel), waar het Barée *jale*, *toju*, *waja*, *kajuku*, *wojo*, *jangi* heeft.

In het Baria vindt men, evenals in 't Barée, sporen van een lidwoord *e*, in het Parigi'sch zeer gewoon en op het woord dat er door bepaald wordt volgende. In het

Parigi'sch is deze *e* los van het voorgaande woord, in 't *Baria* en *Barée* niet, daar zij den klemtoon verplaatst naar de haar voorafgaande lettergreep. Bv. *Baria*: *alutée*, het hout, *Bar. ajuta*; *tadojáe*, de huid.

Onder de woorden is merkwaardig *gara* „naam”, O. Jav. *haran*, *ngaran*, Bis. Tag. *ngalan*, Sang. *areng*, enz. Van den vorm in 't Fidji *yada* zegt Prof. Kern (Fidji-taal, bl. 197) „de *y* staat hierin en in andere woorden op de plaats waar nu en dan in de verwante talen eene *k* optreedt of optreden kan”. De *Baria*-vorm, die deze woorden bevestigt, staat alleen, tusschen *tóo* van Groep I, *sanga* van Groep II (dat in het *Barée* „vleesch beteekent). Het *Lole'sch* (Groep IV) heeft *sangori*.

Kolongia (dorpshoofd) kan uit het Gorontaleesch zijn overgenomen, toen dit de *k* nog had; de titel zou dan tijdens de heerschappij van Gorontalo aan de hun onderworpen hoofden zijn gegeven. Het *Lole'sch* heeft *olongia*, maar deze taal heeft, evenals het Gorontaleesch, de *k* verloren; de gelijkheid is dus ontstaan door gelijke behandeling.

Voor „drie” heeft het *Baria*, evenals de andere talen van groep II *totolu*.

Voor het pers. v. n. w. 2e pers. e.v. heeft het *Baria*, evenals de geheele groep II, *iko*. De enclitische vormen der pers. v. n. w. blijken uit het hier gegeven schema van het passief met persoons-exponent:

1 e.v. *nintjaniku*, mvd. *nintjanika* (excl.) *-ki* (incl.).

2 e.v. *nintjanimu* „ *nintjanimi*, ook beleefd enkely.

3 enkel en meervoud *nintj·nina*.

Het *Saoesoe'sch*, naar zijne ontkenning *táa* geheeten, wordt met onbeduidende verschillen, ook te *Dolago* gesproken. Voor „gaan, heengaan” zeggen de Saoesoërs *dolo*, de *Dolagoërs doe*, vandaar dat men zegt: *To Sausu motáa dolo*, *to Dolago motáa doe*.

Eerder nog dan het Baria, kan men het Saoesoe'sch eene levende taal noemen, maar toch is het reeds op weg verdrongen te worden door het Barée en het Parigi'sch. Reeds terstond kan men deze taal op den klank af bij groep II indeelen, daar de woordenschat grootendeels met dien van het Parigi'sch overeenkomt.

Evenals in het Parigi'sch, zijn *ngk* en *ntj* (= *ns*) gemedialiseerd en dus *ngg* en *ndj* geworden. B.v.

Barée: *wongko*, boven Saoes. *wonggo*.

" *kari*, fluim " *nggari*.

" *bangkele*, vrouw, " *banggele*.

" *moko*, opstaan, " *neonggo*.

" *kasili*, pink, " *kondjili*.

" *sira*, zij (mvd.) " *ndjira*.

De *dj* komt in het Saoes. veel meer voor dan in het Baria, maar in eenige veel gebruikte woorden heeft het *d*, war 't Barée *dj* heeft, zoodat de *dj* wellicht geen oude klank is in het Saoesoe'sch. Voorbeelden:

dj in *adje* (kin), *djila* (tong), *djanggo* (baard), Bar. id.

d in *ngudu* (snuet), *oda* (trap), *dúa* (ziekte), *uda* (regen).

dâ (slecht), Bar. *ngudju*, *edja*, *djúa*, *udja*, *djáa*.

De *nj* ontbreekt, evenals in de andere talen van groep II.

Eene eigenaardigheid van het Saoesoe'sch is, dat het de *k* wegwerpt. Echt Saoesoe'sche woorden vertoonen nimmer *k*. Waar de *k* het woord niet begint, treedt hamza voor *k* in de plaats, als beginner verdwijnt de *k* spoorloos.

Voorbeelden:

Saoes. *súu*, Bar. *siku*, elleboog.

" *ée*, Tawail. *keke*, oksel.

" *tuáa*, Bar. *tukaka* oudere broeder, zuster.

" *íu* " *iku*, staart.

" *nipurunáa*, Bar. *napurunaka*, ingetrokken.

" *níwaía*, " *nawaika*, gegeven aan.

Saoes. <i>nibobái</i> ,	Bar. <i>nabobaki</i> , geslagen.
" <i>amatena</i>	" <i>kamatenja</i> , zijn dood.
" <i>jáu</i>	" <i>jaku</i> , ik.
" <i>ío</i> ,	" <i>iko</i> , gij.
" <i>ami</i>	" <i>kami</i> , wij (excl.)
" <i>ita</i> ,	" <i>kita</i> , wij (incl.)
" <i>omi</i> ,	" <i>komi</i> , u.
" <i>upóono</i>	" <i>kupokono</i> , ik wil.
" <i>aníu</i>	" <i>anuku</i> , van mij.

Slechts in vreemde woorden, als *naraka* (hel), *karatasa* (papier), *mouki* (schrijven), *kulambu* (gordijn), *keri* (kris), *kopi* (koffie) vindt men de *k*. Toch zegt men *tabáo* (tabak).

Eenige merkwaardige woorden verdienen afzonderlijke bespreking.

pue „voorvader”, Parigi’sch, Tawaili’sch, Pobatoea’sch „grootvader”, Bar. „heer, meester”. Het Paloe’sch, Koela-wi’sch en Lindoe’sch gebruiken voor „grootvader” *tupu*, *tumpu*, dat te ontleden is in *tu* (honorifiek) en *pu* en dus weder een bijvorm van *pue* is, dat ook den wortel *pu* heeft. *Pue* en *tumpu* nu zijn in het Barée synoniem, in de bet. „meester, eigenaar”.

sarara „verwant”, uit *sa* en *rara* „binnenste”, Par. *lara*, Bar. *raja*. *Sarara* is dus syn. met Bar. *sangkompo* „buikgenoot”, Par. *salara*. Dit woord is weer in het Bar. over in werkw.lijken vorm *mosalara* „overspel doen”, dus eig. „zich met een bloedverwant afgeven, bloedschande bedrijven.”

sopungi „verkoudheid”, in de omliggende talen niet bekend, doch terug te vinden in Dano’sch, Boelae’sch, Sea’sch *sěpun* „snot”.

buja „sarong” is een in verschillende vormen zeer bekend woord. Tawail. Pakoeli’sch *wuja*, Sigi’sch, id. Paloe’sch *buja*, Lindoe’sch *bua*, Boeloe’sch. Pakěw. *wujang*. Iden-

tisch daarmee zijn Mak. *bujang*, Boeg. (*b*)*udjang* "gekleurd papier", de Sangireezen noemen "bordpapier" *boiang*. Van dit woord is afkomstig het Mol. Maleische *foeja* "geklepte boomschors". Door het Boeg. en Parig. is het in den vorm *budja* weer tot de To Radja's teruggekeerd, als een nieuw woord voor een nieuw artikel, nl. "speelkaarten".

tinalu "rijstveld, bebouwd veld", met infix *-in-* van den stam *tal*, Tawail. "bosch", vgl. Minah. talen *talun* "bosch", Jav. Filipp. talen "ontgonnen veld". Het Tawail. en Paloe'sch hebben *talua* "bebouwd veld", met plaats aanduidend achtervoegsel *-a* (= *an*, *ang*).

naoni werd mij opgegeven voor "rijp". De eig. bet. is "eetbaar", daar *naoni* voor *nakoni* staat, van den stam *koni* "eten". De reden voor deze omschrijving is, dat de regeerende vorstin van Saoesoe *Tasa Lino* heet, zoodat de woorden *tasa* "rijp" en *lino* "wereld" buiten gebruik zijn gesteld.

tamadue, Parig. Napoe'sch id. "doerian". *Ta* is een zeer gewoon voorvoegsel bij plantennamen; het overblijvende is de stam *due*, blijkbaar id. met *rui* "doren, stekel" en het voorvoegsel *ma-*, dus "met stekels, doornig".

ambui "wind", voor *kambui*, stam *wui* "blazen", dus "blazer". Een soortgelijke omschrijving is Par. *poiri* voor "wind", eig. "voortjager".

aitani "vlot", voor *akitani*, vertoont den oorspr. sluiters *t*. De omliggende talen hebben allen *aki*.

Vermeldenswaard is nog de samentrekking van gelijke vocalen, die in de verwante talen vaak, in het Saoesoe'sch zelden door hamza gescheiden zijn. B.v.: *pâ* (voet, been), Bar. *pâa*; *nadâ* (slecht), Bar. *madjâa*; *naô* (hard), Par. *nakôo*; *napi* (nauw), Bar. *mapli*; *pû* (stam), Bar. *pûu*; *aî* (links), Tawail. *kairi*.

Ten N. van de rivier *Dolago* begint het taalgebied van 't *Parigi'sch*, de *tara*-taal. Eene kolonie van Barée-sprekers op Parigi'sch taalgebied, *To Winotu*, is reeds in het reisverslag genoemd. Na het reeds boven van de spraakkunst van 't Parigi'sch gezegde, is het voldoende hier nog eenige woorden afzonderlijk te bespreken.

ai in *mompoi* "in de zon drogen" is id. met Mal. Bat. (*h*)*ari*, Bal. *ai*, Jav. *e*. Door Dr. Brandes zijn deze vormen identisch beschouwd met Tag. Bis. *gabi* (Proefschrift bl. 59), waarmee zeker identisch is Sang. *hēbi*, Sig. *gowi*, Parigi. Bar. *owi*, Pal. *awi*, woorden die uitsluitend "nacht" beteekenen of beteekend hebben, terwijl *ai* "zon" moet beteekend hebben, evenals vroeger in 't Maleisch *hari*. De huidige Par. en Bar. vormen *ai* en *owi* zijn resp. uit *ari* en *gowi* (Pal. uit *gawi*) ontstaan, in beteekenis aan elkander tegenovergesteld en in vorm evenmin identisch. Met *ai* hangt samen *dui* "in de zon gedroogd vleesch", vgl. Mal. *daing* en de herhaalde vorm *dendeng*. *apa* "wat?" In alle Par. Kail. talen; in het Bar. niet voorhanden.

balia, naam van de priesters en priesteressen die in het Mohammadaansche Parigi het To Radjasche heidendom in stand houden, dezelfde benaming dus als in de Minahassa (*walian*), op Borneo (*balian*), de Filippijnen (*babailan*) Malaka (*bēlian*), enz.

būkagi "rot ei" vertoont omzetting naast Tag. Bis. *bogok*, Boel. *wuruk*, Bat. Mal. *buruk*. Het behoort tot de voorbeelden der 1e v. d. Tuuksche klankwet, die *g* voor den typischen medeklinker hebben. Regelmatig is dat deze verdwijnt, afgezien van de gevallen waarin hij als eindsluiter afvalt. Andere voorbeelden van de *g* zijn: *pagi* (rog), Tag. Bis. id. Mal. Boeg. *pari*; *lajagi* (zeil), Tag. Bis. *lajag*, Soend. Mal. *lajar*; *lindugi* (aardbeving),

Bis. *linog*; *-wago*, in *mobowago* (*Hibiscus tiliaceus*).
 Tag. *balibago*, Bis. *malabago*, Sang. *bahu*, Boel. *wahu*,
 Soend. Jav. Boeg. *waru*, Mak. Mal. *baru*; *pasigi* (zand-
 bank), Tag. *pasig*, Bat. Mal. *pasir*; *guma* (scheede),
 Form. *guma*, Mal. *rumah*; *waga* (rood), O. Jav. *bâng*;
dumagi (hars), Tag. *damag*, Mal. *damar*.

buro "blind", id. met Bar. *wurau* "half blind, half licht",
wuro "vroeg morgen", ook gebruikelijk in de uitdrukking
wuro udja "de regen klaart op".

diri "geel", in de onliggende talen niet bekend, terug te
 vinden in Sang. *dirêhi*, Boel. *riri*, Mak. *didi*, Boeg. *ridi*.
gampaja, Carica *papaja*; zonder twijfel uit *kampaja*; de
k staat ook in Sang. *kapala*.

longga "booze geest", moet een eufemisme zijn, daar de
 beteekenis die dit woord in 't Barée heeft, die van
 "vriendin", zeker wel oorspronkelijker is. Als parallel
 beschouwe men *bela*, Par. Bar. "booze geest", Bat. id.
 doch Mak. "vriend". Wellicht is Bar. *bale* "vriend"
 omzetting van *bela*.

rate "spook, geest van een gestorvene". Dit woord ver-
 klaart het Barée *To rate*, de verblijfplaats der zielen
 na den dood van 't lichaam.

sari "kokosmelk". Deze vorm bewijst dat Jav. *santên*,
 Mal. *santan* *krāmā*-vormen zijn. *Sari* (*mantjari*) be-
 teekent in 't Barée "sagoweer tappen"; de sagoweer
 zelf heet, wanneer de gewone benaming *baru* verboden
 is, *sinari* "het getapte". Het troebel witte dat sagoweer
 en kokosmelk gemeen hebben, verklaart de gemeenschappe-
 lijke benaming. Zonder twijfel is de beteekenis die *sari* in
 't Barée heeft de oudste; vgl. ook Jav. *tjêjtjêk sari* "de
 eerste sagoweer van een arèn-boom" en de beteekenis "geest
 van alcoholische dranken", die Jansz. van *sari* opgeeft.
Pelawa moet als de N. grens van het eigenlijke Parigi'sch

worden beschouwd. Tusschen 0°40' en 0°30' Z.B. liggen een drietal dorpen (To Boli, Avoloea, Marantale) die dezelfde taal spreken als de bewoners van *Tawaili* aan de O. kust der Palos-baai. Het gebergte tusschen de kust der Tomini-bocht en de O. kust der Palos-baai, dat door een veel gebruikt voetpad wordt doorsneden, is onbewoond. Het *Tawaili'sch*, naar de ontkenning *torai* geheeten behoort dus aan de O. kust der Palos-baai tehuis; de drie genoemde dorpen aan de Tomini-bocht zijn koloniën van *Tawailiers*.

Het *Tawaili'sch* is eene soort *Parigi'sch*; het klankstelsel der beide talen is geheel hetzelfde en ook de woordenschat komt grootendeels overeen. Alleen de klemtoon verschilt; deze verspringt n.l. bij de aanhechting van achtervoegsels, zoodat het nieuwe woord ook weder den klemtoon op de voorlaatste krijgt. Waarschijnlijk heeft men hier aan invloed van het Boegineesch te denken, daar juist de talen die veel met het Boegineesch in aanraking komen (*Tawali'sch*, *Paloe'sch*, *Barée* van *Todjo*) deze afwijking van het algemeene gebruik vertoonen.

Eenige woorden die nadere bespreking verdienen, zijn de volgende:

tanggisu „elleboog“, gemedialiseerd uit *tangkisu*, met voorvoegsel *ta*, van *kisu*, omzetting van *siku*.

nepatesi „dooden“; dezelfde vorm in 't *Paloe'sch*, *Koelawi'sch* en *Lindoe'sch*, terwijl *Parigi'sch*, *Saoesoe'sch*, *Baria*, *Barée* *mompépate* hebben. De eerstgenoemde talen hebben voor „oorlog voeren“ (elkander doodden) *nosipatesi*. Een eigenlijk causatief element is in deze uitdrukking niet te vinden; het suffix *-i* treedt nooit in causatieve functie op. Wellicht is *patesi* uit *pa-ate-si* samengesteld, waarbij *pa-* het causatieve element is. Dat de stam van het M. P. *matai* is *atai*, blijkt ook uit de vormen van dezen stam in het Sangireesch. (Sprkk. bl. 200).

Unda is naast *pakuli* in gebruik in de beteekenis „geneesmiddel, toovermiddel, talisman, onheilafweerder”. Het Barée en Parigi'sch gebruiken uitsluitend *pakuli*, waarvan de stam *kuli* nog in 't Napoe'sch over is, in de beteekenis „koud”, een woord dat dus het Barée ook moet gehad hebben, getuige nog de naam van het riviertje *ue kuli* „koud water” in het Todjo'sche. *Pakuli* beteekent dus „verkoelingsmiddel”, evenals het Sang. *taghulënding* (*maralënding* „koud”), de toovermiddelen waarmee men een huis „koel” (gezond) maakt. *Unda* vindt men terug in de Minah. en Filipp. talen (*undam*, *undang*); ook Lindoe'sch en Sigi'sch kennen het. Het hangt samen samen met het M. P. woord *daun*, *dahon*, *daung*, „blad”.

To gura „grootmoeder” herinnert ook aan de Filipp. talen, n.l. Bis. *tigulang*, Tag. *gulang*, Mong. *gulang*, Sang. Bent. *gurang*; Tawail. *to gurana* „voorouders”, *tutura nto gurana* „verhaal der voorouders”. Ook dit woord kennen Par. en Bar. niet.

Mangubine „vrouw”, Par. *balubine*, Lole'sch *mingewine*, Sig. Pal. *mombine*, Nap. *wawine*, Pobatoea'sch *bine*, 't laatste de stamvorm, genoegzaam uit de verwante Indon. talen bekend. De vormen *mangu*, *minge*, en *mo* zijn waarschijnlijk voorvoegsels die van het woord een bijv. n.w. maken.

Kapuna „krokodil”. In het Siau'sch, Bentenansch, Gorontaleesch (*apula*) beteekent dit woord „hond”.

Dondo „bondgenoot, makker, gezel”, ziet er uit als gevormd door herhaling van den stam *dua* „twee”. Het dichtst bij *dua* staan Koel. *doa* en Par. *roa* „makker, gezel”, waarmede samenhangen Nap. *ranga* „gezel”, Bar. Par. *rongo* „echtgenoot”, vormen die weder identisch zijn met Mal. *dengan*, Sang. *dingang*, enz., waaruit de samenhang van Mal. *dua* en *dengan* blijkt.

Loku "vertrekken, heengaan", Par. *ndjogu*, Bar. *ndjónu*, waar de hamza dus voor *k* (*g*) staat. Het Par. heeft nog als benaming voor de batata (kruipplant) *to moloku*, dat dus eig. "looper" beduidt.

rabekaka "gegeven aan". De stam van dit woord is *be*, uit *bai* en dit weer uit *bari*, Mal. *bəri*, enz. Het suffix-*ka* is er tweemaal achtergevoegd; *waika* beteekent ook in 't Barée "geven aan", maar het Tawail. heeft dit woord, toen het twee lettergrepig geworden was, als stam beschouwd en er nog eens *ka* achter gevoegd, *balombo*, Lind. *walombo* "scheede". Gewoonlijk zijn de woorden voor dit begrip identisch met die voor "huis", bijv. Bar. *guma*, dat het Mal. *rumah* is, Pakēw. *walena* "het huis er van (n. l. van het zwaard of mes)". *Balombo* nu beteekent in 't Bar. "hut", speciaal om suiker te stoken. Men mag dus aan *balombo* de oorspr. beteekenis "hut, huis" toekennen.

torai "neen, niet", ook wel enkel *rai*, dat de eigenlijke ontkenning schijnt te zijn, vgl. Dano'sch *rai*, Sea'sch *dai*, Boeloesch *raikan*. *To* moet eene versterking zijn, ident. met *to* in het Bar. (samentrekking wellicht van *tóo* "zeg"), als stopwoord met ons „wel” te vertalen, b.v. *nu ndja setu? to wawu* "wat is dat? wel, een varken"; *to née* „wel, dat mag niet”. *To rai* zou dus met „wel neen” te vertalen zijn.

Aan den Westelijken rand van de Palos-baai, tusschen het Boegineesch van Donggala en het Ledo van Palos, juist tegenover het gebied van 't Tawaili'sch dus, wonen de *To Loli* en de *To Ganti*, wier taal naar de ontkenning *unde* genoemd, ook tot de Parigisch-Kaili'sche groep behoort en zeer op het Parigi'sch lijkt; klemtoon en woordvorm zijn Parigi'sch, behalve dat twee gelijke klinkers niet

door hamza worden gescheiden, maar tot één lange worden samengetrokken, evenals in het Lindoe'sch, b.v. *pâ* „voet”, Par. *páa*. Wij hebben geen gelegenheid gehad deze taal ter plaatse te onderzoeken, zoodat wij er niet meer van kunnen mededeelen.

De beteekenis van het *Paloe'sch* (Ledo) als lingua franca in de Noordelijke helft der Tomini-bocht, rondom de Palos-baai, tot den bovenloop en den oorsprong der Palos-rivier, is reeds in het reisverslag vermeld. De Boegineezen die in de stad Palos en om de Palos-baai in grooten getale wonen, spreken allen op hunne wijze Paloe'sch en werken er niet weinig toe mede de taal te bederven. Over den klemtoon van het Paloe'sch is reeds bij het Tawaili'sch gesproken.

Nog eenige bijzonderheden van het Paloe'sch volgen hier:

De *o* die in het Barée uit *a* is ontstaan, vindt men in het Paloe'sch nog veelal als *a* terug, b.v.

karo, lichaam, Bar. *koro*.

rara mpale, handpalm, Bar. *dodo mpale*.

neangga, staan, Bar. *meoko*.

nesana, antwoorden, Bar. *mesono*.

ali, prijs, waarde, Bar. *oli*.

nakana, waar, zeker, Bar. *kono*.

tatalu, drie, Par. *totolu*.

Van de palatalen kent het Paloe'sch slechts *ndj*, geheel gelijkwaardig met Par. *ndj*, b.v.

kondjili, pink, Bar. *kasili*.

tindja, paal, Par. *tindja*.

nondju, rijstblok, Bar. *nontju*.

tondji, vogel, Bar. *tontji*.

sandjiku, één el, Bar. *Santjiku*.

De *dj* van het Par. en Bar. is in het Paloe'sch door-
gaans *d*, b.v.

<i>dila</i> , tong,	Bar. Par. <i>djila</i> .
<i>ade</i> , kin,	" " <i>adje</i> .
<i>ngudu</i> , snoet,	" " <i>ngudju</i> .
<i>tada</i> , scherp,	" " <i>tadja</i> .
<i>dâ</i> , slecht,	" " <i>djáa</i> .
<i>u'ta</i> , regen,	" " <i>udja</i> .
<i>dúa</i> , ziekte,	" " <i>djúa</i> .
<i>dala</i> , weg	Par. <i>djala</i> .
<i>dale</i> , mais,	Bar. Par. <i>djole</i> .

Dikwijls worden, evenals in 't Tawaili'sch en Lindoe'sch, gelijke vocalen, die in 't Barée en Parigi'sch door hamza gescheiden zijn, samengetrokken, b.v.,

nadâ, leelijk, slecht, bedorven, Par. *nadjáa*.

nangâ, licht, niet zwaar, Par. *nangáa*.

nakâ, hard, Par. *nakóo*.

nâra, hongerig, Par. *naoro*.

Voor de aanhechting der pron. pers. suff. wordt geen nasaal tusschenzetsel gebruikt, zooals in het Parigi'sch, dus:

Pal. *nisaniku* (klemtoon op *ni*), Par. *nindjaninggu*.

De geheele vervoeging is in het Paloe'sch aldus:

1 e. v. *nisaniku*, mvd. *nisanita* (incl.), *nisani kami* (excl.)

2 e. v. *nisaniwu*, mvd. *nisani miu*.

3 e. en mvd. *nisanina*.

Pers. voornaamwoorden als in 't Parigi'sch, behalve 2° p. mvd. *komiú*, 3° pers. mvd. *geira*.

Het *tusschenzetsel* wordt in 't Paloe'sch veel meer in den vorm *nu* gebruikt dan in het Barée. Men zegt b.v. *bulu nu ade* "kinhaar, baard", *ngudu nu susu* "borst-tepel, speen", *uwe nu susu* "borstsap, melk", *buku nu usu* "rib", *ngisi nu tangga* "traptrede", *kuli nu kima*, "schelpdierhuid, schelp".

Eenige merkwaardige woorden zijn de volgende:

balinggi nu mata „wenkbrauw”; het grondwoord is *binggi*, in het Par. „de zijvlakken der billen”, terwijl *balinggi* in het Par. „wortelblad” beteekent. Deze woorden hebben de beteekenis „verhevenheid, opheffing” gemeen. *taputu* „knie” heeft met het Bar. *wukotu* het bestanddeel *tu* gemeen, dat met Soend. *tuur*, O Jav. *tûr*, Bis. *tohod*, Tag. *tuhor*, Negr. *tagur*, Bat. *tot*. Het Bar. *wukotu* staat dus waarschijnlijk voor *wuku tu* en Pal. *tapu* in *tapu tu* kan identisch zijn met Bar. Par. *tapu* „korst”, zooals b.v. op een wond komt, zoodat dan *taputu* oorspronkelijk de knieschijf moet hebben aangeduid.

tina mpale „duim, groote teen”, overeenkomend met Mak. *auro lima*, Boeg. *ina djari*, Mal. *ibu tangan*, maar verschillend van Bar. Taw. Lind. Koel. *katumpu*, Par. *kotumpu*. *kaita*, een bamboe met een tak als haakje, om water in te halen. Dit gereedschap heet in het Bar. Par. Koel. evenzoo in het Pakëw. en Sang. *kele*; indien dit woord voor identisch met *kaita* mag gehouden worden, moet het voor *kaila* staan en met *-a* afgeleid zijn van *kail*, id. met *kait*, vgl. Mal. *kait* en *kail* „haak”. Dat de *kaita*, *kele*, naar den haakvormigen tak is genoemd, blijkt daarenboven nog hieruit, dat een bamboe-watervat zonder dezen haak nimmer *kaita* of *kele* heet.

nolumara, gezegd van een buffel die nog niet gekalfd heeft, eene uitdrukking die overeenkomt met het Syn. Bar. *lundara*. Het Pal. *lumara*, van zijn infix ontdaan, geeft *lara*, het Boeg. Mal. Bat. *dara*, Jav. *lara*, enz. De *nd* van Bar. *lundara* kan versterking van *n* zijn die dan uit *m* moet ontstaan zijn; om de *u* is voor deze opvatting 't meest te zeggen. Ook kan *nd* nasaleering zijn van *d*, zoodat *lundara* dan een geredupliceerde vorm zou zijn, te vergelijken met Tag. Bis. *dalaga*, Boel. *raraha*.

boneagi "zandbank", van het grondwoord *bone* "zand".

De klemtoon valt in het Pal. natuurlijk op de voorlaatste, maar bij Bar. Par. *buniagi* op de voorlaatste, 't welk in *-agi* in bijvorm van *-angi* (= *-a*), een minder gewone vorm van het bekende lokaal-suffix doet zien. *bongi* "nacht" een andere vorm van Bar. Par. *wingi* "nacht", in het Bar. wordt *bongi* gebruikt, wanneer het verboden is *wingi* te zeggen.

Het *Sigi'sch*, de *idja*-taal, verschilt in klankstelsel maar zeer weinig van het Parigi'sch: dezelfde medialiseering (*ngg* uit *ngk*, *ndj* uit *ntj*), dezelfde palatalen (*dj*, *ndj*); voor een groot deel is ook de woordenschat dezelfde. De voornaamste verschillen met het Parigi'sch zijn:

De *s* is *h* geworden, evenals in het Koelawi'sch en Napoe'sch, b.v. *ahe* (ijzer), *ahu* (hond), *nahae* (langdurig), *hehe* (bloem), *huhu* (borst, uier), *huka* (grijpen), *nabohu* (zat), Bar. *ase*, *asu*, *masue*, *sese*, *susu*, *soko*, *mabosu*.

In den genasaleerden vorm heeft de *h* nog haren oorspronkelijken *s*-klank bewaard, daar deze, evenals in 't Par. tot *ndj* (uit *ntj*) is geworden, b.v. *uwe ndjuhu*, Bar. *ue ntjusu* "melk"; *nondjiru*, van *siru*, thans *hiru* "slorpen", *mondju* "dichtbij", Bar. *mosu*; *bandju*, "groote draagmand", Bar. *baso*.

Ook in vreemde woorden wordt de *s* tot *h*, b.v. *baha* (taal), *halaka* (zilver), *halapa* (sirih-doos), *ahale* (belasting).

Eenige inalen vindt men *a* vóór *i* in *e* overgegaan, b.v. *kei* (links), Bar. *kaî*, *naehi* (groot), Par. *naisi* en *i* waar de verwante talen *ju* hebben, b.v. *nombai* "rijst stampen", Par. *nombaju*; *kai* "hout", Par. *kaju*.

Gelijke vocalen worden niet door hamza gescheiden, maar samengetrokken, b.v. *nâra* (hongerig), *nadjâ* (slecht), *pâ* (voet), *nakô* (hard), *nangâ* (licht, niet zwaar), *pâ* (stam),

lû (eerst), Par. *naoro*, *nadjáa*, *páa*, *nakóo*, *nangáa*, *púu*, *luru*.

Eenige merkwaardige woorden volgen hier:

belo, *nabelo* „goed” Pal. Koel. Lind. id., in het Boeg. reeds tot de bissoe-taal behorend, in de dagelijksche taal vervangen door *detjeng*, Bar. *lese* „fraai”.

buku „kraal, koraal”, waarsch. hetzelfde woord als *buku* „been, knokkel”, daar men zeer dikwijls beenderen, b.v. wervels van kleinere dieren als kralen aan eene snoer rijgt en als versiering draagt.

dele, *nadele* „ondiep” moet tot het Barée behoord hebben, blijkens den riviernaam *ue dele* „ondiep water” in het Todjo'sche. Een bijvorm *rede* of *ede* heeft het verdrongen.

kaledja „aap”, hangt samen met *kadiá*, eene benaming voor den aap in het Barée der To Pebato, waarschijnlijk voor *kadida* (naast *kadiá* als eigenaam voorkomend), waarvan dus *kaledja* slechts een linguale differentiatie is.

idja „neen, niet”, het meest overeenkomend met Goront. *dila*, Mong. *dia*, Ponos. *dea*. Deze vormen maken het waarschijnlijk dat in de ontkenningwoorden *ledo* (Pal.) *edo* en *ado* (Pakoeli'sch) *tado* (Lindoe'sch) de *o* voor *a* staat, in welk geval hun onderlinge samenhang niet meer twijfelachtig is.

tomata „mensch”, aan geen der andere Par. Kail. talen eigen; vgl. Sang. *taumata*, Amb. Aroe'sch, Kei'sch, Fidj. *tamata*. De afleiding door Prof. Kern (Fidji-taal bl. 176) gegeven, waarbij *tomata* in *to* (*tau*) en *mata* wordt ontbonden, en verklaard wordt met „verschijning, persoon” wordt gesteund door de beteekenis „aangezicht, persoon” die *mata* soms in 't Barée heeft, bijv. *da kutóo ri matamu* „ik zal het in je gezicht zeggen”, *barée nabila matakú* „hij telt mijn persoon niet, hij eert mij niet.”

kamba „slechts, maar, in plaats van”, in het Bar. nog over in de beteekenis: „hetgeen men in plaats geeft van iets van meer waarde, waarmee men beboet is.”

ka is als achtervoegsel van werkwoordelijke vormen scheidbaar, zooals ook wel in het Parigi'sch, vooral bij een passieven vorm die met den agens verbonden is, bijv. *nipakatu baino e ka anana* „gezonden door de moeder aan haar kind”. Het Sigi'sch gebruikt *ka* ook als prae-positioneel voorhechtsel, wat in 't Parigi'sch niet kan, bijv. *kaiko* „voor u”, *kâku* „voor mij”. In het Barée is *-ka* alleen suffix bij verba en onscheidbaar.

Het *Pakoeli'sch*, de *ado*-taal, die ook in *Sibalaja* wordt gesproken en waartoe ook het *edo* wan *Sidondo* behoort, is eveneens eene soort van Parigi'sch. Niet de *s*, maar de *r* is in deze taal tot *h* geworden. Zoo luidt bijv. het pron. pers. 3e p. m.vd. *iha*, Bar. Par. *sira*. Men zegt in het Pakoeli'sch *hiumba hia? ado hia* „Paloe'sch: *riumba ria? ledô naria* „waar is hij? hij is er niet”, *hindjau*, *hindate*, Bar. *rindjau* „ginds beneden”, *rindate* „ginds boven”, *hatadani*, Bar. *ratadjani* „gescherpt”.

Palatalen heeft het Pakoeli'sch niet; het zegt *daula* (vloer) *oda* (trap), *dala* (weg), *ade* (kin), evenals het Paloe'sch, terwijl 't Parigi'sch *djaula*, *odja*, *djalu*, *adje* zegt. Alleen de *ndj* is bekend, bijv. *kondjili* (pink), *laindja* (neet). Samentrekking van gelijke vocaleu, als Sigi'sch en Paloe'sch, bijv. *nadâ*, Par. *nadjâa*.

Een paar merkwaardige woorden zijn de volgende: *kebe* „geit”, omzetting van het Parigi'sche *beke*. In de Kailische talen heet de geit meestal *to wau* „stinkerd”, *tinowo* „suikerriet”, eene omschrijving voor de gewone benaming in de verwante talen, *towu* (Mal. *těbu*, enz.). De stam is *towo*, in het Bar. „kappen, omhakken”, *tinowo* beteekent dus „het omgehakte”.

dungga „pisang”, in het Bar. de naam eener bepaalde soort, evenals *punti*, dat in het Parigi'sch de algemeene naam is. *Dang a* bet. in 't Bar. „laf”, het is misschien een nevenvorm van *lengga* „slingeren, heven”, waarvan het bijv. naamwoord *malengga* gebruikt wordt om pisang mee aan te duiden, als het gewone *loka* verboden is.

mama „vader”, *nina* „moeder”, twee woorden op dezelfde wijze gevormd, n.l. met vóórvoeging van den medeklinker der tweede lettergreep vóór de eerste. *Mama* is uit *ama*, *nina* uit *ina* ontstaan, waarschijnlijk als roepwoord in den kindermond.

naisa „spijs, gekookte rijst”, een met *-a* gevormd woord van den stam *nai*, *nombunai*, Sig. Pakul. „eten”.

sawia „paard”, van den stam *sawi* „bestijgen”, dus „waar men op stijgt”, waarschijnlijk eene omschrijving, die den in de Kail. talen algemeenen naam *djara* verdrongen heeft.

lingu „aardbeving”, uit *linu*, den gewonen vorm, in het Bar. tot *lindu(gi)* versterkt.

mantawa „lachen”, vgl. Mal. *tawa*, Boeg. *etjawa*; overigens hebben de omliggende talen allen den vorm *gele*, *ele* en het daarmee verwante *kiri*.

Op het Pakoeli'sch volgt geografisch het *Koelawi'sch*, de *moma*-taal, die tusschen het Pakoeli'sch en het Lindoe'sch instaat en zich niet zeer van beiden onderscheidt. Met het Sigi'sch heeft het Koelawi'sch gemeen de vervanging van *s* door *h*. Toch spreken vele To Koelawi de *s* uit, inzonderheid de mannen, die bijna allen Paloe'sch kennen; de vrouwen, die grootendeels alleen Koelawi'sch kennen, gebruiken geregeld de *h*. Toch bestaat ook de *s* in 't Koelawi'sch evenals in 't Napoe'sch; den regel van overgang in *h* kennen wij nog niet.

Voorbeelden: *tangkahi* (spookaap), *ngihi* (tand), *hi* (bij-

tend, kwaadaardig), *inoha* (adem), *hono* (antwoorden), *hopu* (blaasroer), *tahi* (zee), *héi* (deze), Bar. *tangkasi*, *ngisi*, *si*, *inosa*, *sono*, *sopu*, *tasi*, *séi*. Ook in vreemde woorden, bijv. *gandihi* (katoen), *habe* (zijde), *hoti* (satijn), Boeg. *gëndisi*, *sabe*, *sëting*.

De voorkeur van de Kaili'sche talen der vlakte voor de mediae boven de tenues hebben de Kaili'sche bergtalen (Koelawi'sch, Pobatoea'sch, Lindoe'sch) niet. Zoo heeft bijv. Koelawi'sch *hinangke* (kapmes), *mangke* (oom), *bungke* (mand) waar Par. *sinangye*, *mangge*, *bungge* zegt. Ook *ntj* wordt niet *ndj*, bijv. *montjapu* (ontkennen) van *hapu* (Bar. *sapu*), *kantjai* (jachtspeer), Bar. Par. *kajai*.

De *dj* heeft het Koelawi'sch niet, Bar. Par. *dj* vindt men in 't Koel. als *d* terug, bijv. *ngudu* (snuit), *dila* (tong), *ade* (kin), *dongi* (zekere vrucht), *dúa* (ziekte), *oda* (trap), *daula* (vloer), *dono* (alang-alang), *uda* (regen), Parigi'sch *ngudju*, *djila*, *adje*, *djingi*, *djúa*, *odja*, *djaula*, *djono*, *udja*.

De samentrekking van gelijke vocalen zonder hamza, een kenmerk der Kaili'sche talen, komt ook in het Koelawi'sch voor, bijv. *wô* (hoofd), *pâ* (been), *kô* (hard), *pî* (eng), *dâ* (slecht), *ngâ* (licht), Par. *wóo*, *páa*, *kóo*, *píi*, *djáa*, *ngáa*.

Wat de drie hier besprokene Kaili'sche bergtalen onderscheidt van de Kaili'sche vlakte-talen is de sterk rollende (linguale) uitspraak der *l*, het midden houdende tusschen *l* en linguale *r*, een klank die ook aan het Sangireesch eigen is (Sprkk. bl. 13, 50,) bijv. *tumo^le* (windbuis aan de blaasbalg), *gu^la* (touw), *tampo^li* (oorring), *ku^lampa* (kaf), *a^lo* (jaervogel).

Eene bijzonderheid van het Koelawi'sch is dat het de genasaleerde *d* en *b* niet heeft, maar *nd* en *mb* door *n* en *m* vervangt, bijv.

ronâ, maagd,
maniu, baden.

Par. *randâ*.
Bar. *mandiu*.

<i>tonoha</i> , aanbeeld,	Bar. <i>tondosa</i> .
<i>memua</i> , opklimmen,	Lind. <i>mimbua</i> .
<i>gima</i> , trom,	Par. <i>gimba</i> .
<i>womo</i> , deur,	Bar. <i>wombo</i> .
<i>rini</i> , wand,	" <i>rindi</i> .
<i>kuma</i> , bladsteel van sagoblad,	Par. <i>kumba</i>
<i>honu</i> , lepel,	" <i>sondu</i> .
<i>pomau</i> , rijststamper,	" <i>pombaju</i> .
<i>kalinoro</i> , worm,	Lind. <i>kalindoro</i> .
<i>tonu</i> , horen,	Bar. <i>tondu</i> .
<i>bone</i> , rijstveld,	" <i>bonde</i> .

Zoo ook in alle gevallen waarin het wederkeerige voorvoegsel *be* nog het voorvoegsel *mo* met volgende nasa-leering (*m*) vóór zich krijgt, dus *momepatehi* (oorlogen), *mometime* (voor *mombetimbe*), elkander wonden, *momegiwu*, elkaar beboeten.

Behalve *ngk* en *ntj*, reeds boven besproken, komen ook *mp* en *nt* voor, bijv. *mompongo* "sirih kauwen", *tontanga* (*Jatropha Curcas*), *motantoda* "hurken", *pohompo* "aankomst".

Het voorvoegsel *ka-*, dat in 't Bar. den bijvorm *ke-* heeft, luidt in 't Koel. *ki-*, bijv. *kipomania* "als schoonvader beschouwd", *kipotumpu* "tot kleinkind gemaakt".

Het voorzetsel *ri* luidt in het Koel. *i* bijv. *i rara hou* "in het huis", *lako i bone* "komende uit den tuin", *nanau i uwe* "afdalende naar het water", *manake i wongkona* "naar boven klimmen", *lako i nauna* "komende van beneden", *memua i hou* "in huis klimmen", *mehompo i tana* "naar den grond afdalen", *tauna nihoko i poiwali* "niemand gevangen in den oorlog".

Het passief met persoons-exponent heeft tot voorvoegsel *i-* en verder de gewone persoonsexponenten, bijv. *intja-iku* (voor *üntjaniku*) "door mij geweten", *iepeku* "door mij

gehoord", *ipanga'ana* "door hem geloofd", *iengaku* "door mij geroken", *moma ipokonona* "niet door hem gewild", *io'ekumi* "reeds door mij gezien". Ook zonder persoons-exponent komt het in passieve vormen voor, bijv. *ahē itampa, gala igonu* "ijzer wordt gesmeed, koper gesmolten".

Uit het even genoemde *io'ekumi* blijkt reeds dat het Bar. Par.-Kail. *-mo* in het Koel. *-mi* luidt. In beteekenis komt het vrijwel overeen met 't Mal. *-lah*. Andere voorbeelden zijn: *napopemi* "al verrot", *eimi* "inilah", *etumi* "itulah", *tulaumi lodo* "marilah dahulu".

Merkwaardig is het gebruik van het achtervoegsel *-a* om aan te duiden: "behept met, voorzien van iets dat minder gewenscht is", zich aansluitend bij de locatieve beteekenis van *-an*. Zoo zegt het Koel. *naregea* "slijkerig" van *rege* "slijk", *napontea* "met een krop behept, aan struma lijdend", van *ponte* "krop", *napalia* "verboden" van *pali*. In het Bar. ken ik er slechts één voorbeeld van, n.l. *tiana* "zwanger", Loin. *tianan*, van een in 't Bar. niet meer bestaand *tian*, Sang. *tiang*, Tag. Bis. Minah. talen *tian* "buik"; *tiana* bet. dus "buikig", maar dit weet men niet meer 't geen blijkt uit den vorm *motiana*, *mompotiana*, "kinderen oppassen", die toont dat men er thans een grondwoord *ana* "kind" in hoort. In de Filipp. talen is *-an*, *-ang*, *-eng* zeer bekend in de bet. "behept met", bijv. Tag. *ilongan* "grootneuzig", Bis. *sungaian* "gehoornd", Boeloesch *wówóan* "met een krop" (*wówó*), *sungean* "gehoornd", *pelongën* "ziek aan bobento" (*pelong*) Sang. *kibongang*, hetz. van *kibó* (bobento), *owangeng* "met grijs haar" (*owang*).

Eenige merkwaardige woorden zijn:

tauna, Pal *tona* "mensch", heeft het gewone pron. suff. 3° pers. vast aan zich, zoodat het een tweede *-na* aanhecht, wanneer het met het pron. suff. 3° pers. moet

verbonden worden, bijv. *hangkua taunana* "hoeveel lieden heeft hij?"

moto, voor *mboto*, wordt evenals in 't Iind. gebruikt voor "lichaam, zelf", verg. Par. *mboto* "zelf". In het Bar. is "lichaam" *koro*, *wata ngkoro* of enkel *wata*. De gelijkwaardigheid dezer woorden in andere Indon. talen is bekend, vgl. Boeg. *watakkale* (*watangkale*) "zelf", Soend. *babatang* "lijk", Sang. *batangeng*, "zelf", Ponos. Mong. *batangan* "gedaante".

lialu "rijststamper", Par. Kail. *ialu*, Bar. *jaju*. Of in deze laatste talen *l* is weggefallen of wel of 't Koel. een *l* heeft bijgevoegd, is moeilijk te beslissen. Naast Bar. *jaju* staat *badju* "rijststampen", naast Par. *ialu*, staat *baju*; van dezen stam is ook Sang. *bawalu* "rijststamper", als werktuignaam geredupliceerd. 't Bat. heeft *andalu*, de Filipp. talen, Daj. O. Jav. Soend. hebben *halo*, *halu*. Het Iole'sch heeft niet slechts *ialu*, maar ook *inontju* (Par.— Kail. *nondju*, Bar. *nontju*) "rijstblok". Men moet dus *i* in *ialu* voor een voorvoegsel houden, een werktuigaanduiden, zooals in *idjau* "naald" van *djau* "naaien".

Hetzelfde in de Minah. talen en 't Sang. Dezen vorm moet ook 't Koel. gehad hebben, maar bij den afkeer dien deze taal van *j* heeft, kan men aannemen dat zich daarvoor gemakkelijk de verwante *l*, die daarenboven in de laatste lettergreep voorkomt, heeft ontwikkeld.

ari "huispaal" herinnert weder aan de Filipp. talen. Het moet uit *arü* zijn samengetrokken, blijktens Tag. *haligi*, Boel. *arihi*, Pakëw. *arü*, Boeg. *aliri*, Nap. *arî*

hingki "ring", vertoont verwisseling van *ngk* met *ntj*; de *h* staat weder voor *s*.

sesa "suikerriet", een vreemd woord te midden van talen die alle *towu* hebben, behalve Pakoel. en Iind. die *tinowo* zeggen.

roelawa "lucht, luchtruim en de zich daarin bevindende geesten. De verwante talen hebben *laerawa* (Pal. Par. Lind. Sig.) en *raowa* (Bar.) Den kortsten vorm heeft Tog. *rao*, waarvan *raowa* wel eene afleiding met *-a* zal zijn. De Par.-Kaili'sche vormen moeten dan omgezet zijn uit een *la-raowa*, welk *la* in dit geval de honorifieke partikel kan zijn die nog in 't Boegineesch voor mansnamen staat en die het Bar. ook gekend heeft, blijkens *lamoa* "god, godheid" en *Lasaeo*, de naam van den Schepper der aarde.

kinowia "namiddag", *kawingia* "nacht", beide gevormd met *-a*, 't eerste van den stam *kowi* of *gowi*, blijkens Par. *manggowia*; zie ook het op *ai* gezegde, bij het Parigi'sch. Dit *gowi* is in 't Sigi'sch "gisteren", dus synoniem met Taw. *i wongi*, Bar. *i wingi* en *gowi* is id. met Bis. Tag. Iban. *gabi*, Ponos. *gowü* Sang. *hëbi* "nacht" (*kahëbi* "gisteren"). Het Pal. heeft *awi*, waarvan Bar. *lawi* "vroeger, van ouds, toch al", ook het Bar. *owi* beteekent "vroeger, voorheen, voor dezen". *Kinowia* en *kawingia* syn. dus oorspronkelijk synoniemen.

nanu "vriendin", gewone benaming die vrouwen en meisjes onderling gebruiken, komt overeen in gebruik met *anu*, dat de Sangireesche vrouwen en meisjes tot elkaar zeggen, in de beteekenis "vriendin", bijv. *i anuku* "mijne vriendin". Waarschijnlijk is dus *nanu* een bijvorm van *anu*, juist zoo gevormd als *mama* naast *ama* "vader". *nene* naast *ine* "moeder", met voorvoeging van den beginner der laatste.

Zeer dicht bij het Koelawi'sch staat de taal der *To Pobatoea* (1), welker ontkenning (*uma*) het grondwoord

(1) Op de kaart is de ligging en grootte van dit taalgebied bij benadering opgegeven.

van het Koelawi'sche *moma* te zien geeft. Ook deze taal vervangt de *s* door *h*, bijv. *hanga* „naam”, *ihi* „vleesch”, *hiku* „elleboog”, *kabohua* „bovenarm”, *hou* „huis”, *Par-sunga*, *isi*, *siku*, *kabosua*, *sou*. Ook de linguale $\frac{1}{2}$ heeft het Pobatoea'sch met het Koelawi'sch gemeen, bijv. *pa'e* „benedenarm”, *longo'e* „bovenarm”, *pa'anta* „hand”, *ku'uma* „huid”, *wu'u*, *wu'ua* „haar”.

Het vereenvoudigen van *nd* en *mb* tot *n* en *m* is ook het Pobatoea'sch eigen; zelfs *ntj* wordt *nj*, bijv. *onje* „gestampte rijst”, *Par. enz. ose*, genasaleerd *ontje*; *moniu* (baden), voor *mandiu*, *bonea* (rijstveld) voor *bondea*; *mokumeno* (hard loopen), *Par. nombekendo*.

Palatalen zijn *dj*, *ndj*, *nj*, bijv. *djila* (tong), *adje* (kin), *ngudju* (snuet), *djidu* (hik), *ndjimai* (herwaarts), *nondju* (rijstblok).

De *a* gaat door invloed van *i* in de volgende lettergreep in *i* over, bijv. *tilinga* (oor), *tiliku* (rug), *kidjili* (pink), voor *talinga*, *taliku*, *kasili*. Het laatste is met het reeds genoemde *djidu* (*Bar. sodu*) een voorbeeld van overgang van *ndj* tot *dj*, tegen den regel. Een voorbeeld van regelmatigigen overgang is *ponji* „speer, lans”, vgl. *Mal. pandji* „vaandel”.

Nog eene eigenaardigheid van het Pobatoea'sch is dat het in vele gevallen de voorvoegsels laat wegvallen en den tusschengevoegden nasaal, die trouwens met den stambeginner één is geworden, behoudt, hetzelfde dus als men in 't Javaansch ziet. Voorbeelden: *ngkoni* „eten”, *nginu* „drinken”, *ngome* „slikken”, *meke* „hoesten”, *tiloi* „pissen”, *doko* „grijpen, vangen”, *mpongo* „sirih-pruimen”, *Bar. mangkoni*, *manginu*, *mangome*, *memeke*, *motojoi*, *mandoko*, *mompongo*.

Eenige belangrijke woorden zijn:

kowo „gras”, *Par. owo*, *Bar. ewo*. *Par.* en *Bar.* hebben

echter ook *kawoko* voor „gras”, wellicht met het achtervoegsel *-a* gevormd van een vorm die de *k* nog bewaard heeft.

balo „bamboe”, verklaart den naam *tabalo* in het Barée aan de meest gewone soort, *Bambusa longinodis* gegeven.

bangi „droog”, verklaart de hamza in het synonieme Parigische *bái*.

ohea „weg” van den stam *ohe*, Syn. met Par. *ose* dat „volgen” beteekent, *ohea* is dus „hetgeen gevolgd wordt.

do „makker, gezel” komt in vorm geheel overeen met *ro* „twee” en bevestigt dus hetgeen van *dondo* in het Tawaili’sch is gezegd.

Het *Lindoe’sch*, de *tado*-taal behoort in engeren zin met het Koelawi’sch en Pobatoea’sch tot één groep, men kan zeggen tot de Boven-kaili’sche talen; het Paloe’sch, Tawaili’sch, Loli’sch, Sigi’sch, Pakoeli’sch kan men de Beneden-Kaili’sche talen, het Parigi’sch, Saoesoe’sch en Baria de Parigi’sche talen noemen. Dit zijn dan de onderdeelen der Parigi’sch-Kaili’sche groep.

Het Lindoesch heeft als kenmerken der Boven-Kaili’sche talen: de linguale ^l, voorkeur voor tenues boven mediae, geen hamza, geen *j*. Als meer algemeen kenmerk der Kaili’sche talen: geen *dj* en *ndj* en samentrekking van gelijke vocalen. Als bijzondere kenmerken:

ntj als eenige palataal, geen verzwakking van *nd* en *mb* tot *n* en *m*, overgang van *ai* en *au* in *ei* en *ou*. Voorbeelden van dit alles:

Linguale ^l: *u^lu* „bron”, *sa^lu* „rivier”, *ta^linti* „strand”, *ipu^la* „padi-snijmesje”, *wa^lo* „bamboe”, *a^li* „mat”, *a^lo* „jaarvogel”, *noa^lu* „scheef”.

Tenues boven mediae: *bengka* „buffel”, *bungke* „mand”, *pomangki* „patjol, *kantjili* „pink”, *pantjanga* „benaming”

nintjaniku „door mij geweten”, *nontju* „rijstblok”, Parig. *bengga*, *bungge*, *pomanggi*, *kondjili*, *nindjaninggu*, *nondju*.

Geen hamza, samentrekking van gelijke vocalen: *pâ* „been”, *wô* „hoofd”, *sû* „op 't hoofd dragen”, *pî* „nauw”, Par. *pâa*, *wôo*, *sûu*, *pû*.

Geen *j*: *bua* „sarong”, *wao* „schaduw”, *kou* „hout”, *apou* „gal”, *bou* „rijst stampen”, Pal. *buja*, Bar. *wajo*, Par. *kaju*, *apaju*, *baju*: Lind. *bantâ*, Par. *bantaja*, *koâ* (een roofvogel), Bar. *kuaja*.

Overgang van *ai* in *ei*: *napei* „bitter”, *tuei* „jongere broeder, zuster” *tei* „poep”, *dei* „gedroogd vleesch”, *poei* „in de zon drogen”, *bei* „droog”, Par. *napâi*, *toâi*, *tâi*, *dai*, *poai*, *bâi*.

Woi „geven” behoeft niet uit *wai* (Bar. Par.) te zijn ontstaan, maar kan uit een ouder *wëri*, *wori* zijn voortgekomen.

Overgang van *au* in *ou*: *kou* „hout”, *bou* „rijststampen”, uit *kau*, *bau*, Par. *kaju*, *baju*.

Eenige merkwaardige woorden volgen hier:

ra „al, reeds”, Bar. *ro*, omschrijving der Perfectieve tijden Ampana'sch *mindô* „ophouden”. Ook hier dus is de Bar. *o* uit *a* ontstaan.

ronge „gevoelen”, ident. met Bar. *donge*, Mal. *dèngar*, enz. Het Parigi'sch drukt „hooren” uit met *epe*, dat in 't Bar. „gevoelen” beduidt. Beide begrippen worden dus verwisseld.

pindongo „kat”. Dit woord beteekent in 't Bar. „och, arm, stakkert, helaas”. Het is te ontbinden in *pi* en *rongo*, dat reeds boven (bij het Tawaili'sche *dondo*) als nevenvorm van *dua* „twee” is verklaard. In het Parig. is *ranga* het syn. van Bar. *pindongo* en dit is weer identisch met Nap. *ranga* „makker, gezel”, dat dus ook de oorspronkelijke beteekenis van het Lindoe'sche *pindongo*

moet zijn. Waarschijnlijk is het als bijnaam voor de echte benaming der kat in de plaats gekomen. Belangrijk is nog het Sangiree'sche *pirua*, geheel synoniem met Bar. *pindongo*, behalve hierin, dat men er niet zich zelf, maar een ander mee beklagt. Het heeft dus zijne oorspronkelijke beteekenis goed bewaard.

boa „leugen”, in het Par. „ledig”, de eigenlijke beteekenis is dus „leege praat”.

tado „neen, niet”, reeds boven (bij het Sigi'sche *idja*) met *ledo*, *ado*, *edo*, *idja* in verband gebracht, heeft, in verbinding met *pa* „nog”, den korten vorm *do*, evenals *Ledo*, zoodat in het Paloe'sch en Lindoe'sch „nog niet” *dopa* luidt. Indien men hieruit mag opmaken dat de eigenlijke ontkenning in *do* zit, dan mag men in *ndau*, het ontkenningswoord der *To Balaesa* (ongeveer 0° 10'NB, in het binnenland van *Dampelas*) een ouderen vorm van dit *do* zien, waarnaast dan weder het *dui*, *rai* der Minahassische talen en het Tawaili'sch staat. Wellicht is ook *to* van *torai* id. met *ta* van *tado*, zoodat deze twee ontkenningswoorden met elkaar te vergelijken zijn. *Edo* staat dan het dichtst bij *idja* en *ledo* heeft dan een nog onverklaarde *l*.

sawia, *landea*, benaming voor de rookhorde die boven 't vuur hangt (Mal. *para*²). *Sawia* is reeds verklaard bij het Pakoeli'sch, waar het „paard” beteekent. De synoniemie met *landea ndopo*, aan den Z. oever van het Posso-meer, dat dus beteekent „plaats waar de golven opklimmen”, en *Polande*, een kaap aan de Z. W. kust der Tomini-bocht, die dus „verheffing, opklimming” moet beteekenen. Den stam *lande* heeft dus ook het Barée gehad.

mangkasiu „slorpen”, de regelmatigige vorm dien dit woord in de talen van Groep I en II moet hebben. Toch

vindt men in 't Bar. Par. Sig. *siru*. dus op zijn Mak.-Boeg.-Mal.-Batak'sch.

mangkondi „eten”; van de versterking van *n* tot *nd* (tegenovergesteld dus aan het Koelawi'sch en Pobatoe-a'sch) heeft het Lindoe'sch meer voorbeelden, bijv.: *wendo* „hoe?” Bar. *wenu*, *kandupa* „hoef” voor *kanupa*; „gekookte rijst” is *kondia*, Par. *konisa*.

kalebou „Hibiscus tiliaceus”, Koel. *kalibau*, komt overeen met het Pakēwa'sche *kalimbauan*. Een ander voorvoegsel hebben Gor. Par. *molowago*, Bar. *molowagu*, Bis. *malabayo*, Tag. *balibago*. Zie verder bij het Parigi'sch op *bukagi*.

Op het Lindoe'sch volgt geografisch het Napoe'sch, de *bara*-taal, waarmee wij weer in het gebied der Poso'sch-Todjo'sche talen zijn gekomen. Het Napoe'sch mist n.l. de beide kenmerken die wij voor de Parigi'sch-Kaili'sche talen hebben aangenomen, n.l. de onderscheiding van tijden en het passief met persoonsexponent. Intusschen heeft het eenige trekken met de talen van groep II, bijzonder met de Kaili'sche bergtalen, gemeen, waaronder vooreerst de uitspraak van *s* als *h* (niet in alle gevallen, zie bij 't Koelawi'sch). Voorbeelden:

tondoha „aanbeeld”, Bar. *tondosa*.

hawe „aankomen”, „ *sawi*.

hana „antwoorden”, „ *sono*

ahi-ahi „behoefstig” „ *asi*.

humpi „blaasroer”, „ *sopu*.

kaho „dakspaar”, „ *kaso*.

Vervolgens de voorkeur voor de tenues boven de mediae, vooral in genasaleerde klanken, bijv.

tengko „krom”, Bar. *denggo*.

pomangki „patjol”, „ *pomanggi*.

mangka „rijp”, „ *manggâ* „geel”.

Ook ' is de *l* niet tot *j* geworden, gelijk in de andere talen van groep I, bijv.

<i>wolo</i> „bamboe”,	Bar.	<i>wojo</i> .
<i>bulu</i> „berg”,	"	<i>buju</i> .
<i>lopo</i> „bosch”,	"	<i>jopo</i> .
<i>kaluku</i> „kokospalm”,	"	<i>kajuku</i> .
<i>wula</i> „maan”,	"	<i>wuja</i> .

Eenzoo heeft het Napoe'sch tusschen twee gelijke vocalen geen hamza; het trekt in zulk een geval de beide klinkers samen, dus:

<i>lampâ</i> „zolder”,	Bar.	<i>lampâani</i> „rek”.
<i>pâ</i> „been”,	"	<i>pâa</i> „dij”.
<i>bû</i> „knokkel”,	"	<i>wuku</i> „been, gebeente”.
<i>arî</i> „huispaal”,	Pakëw.	<i>arü</i> .
<i>mangâ</i> „niet zwaar”,	Bar.	<i>mangâa</i> .
<i>mapî</i> „nauw”,	"	<i>mapü</i> .

De *j* is zeldzaam in het Nap.; wij kennen geen andere voorbeelden dan *ojo* „gij” en *joru* „vroeger”, gewoonlijk valt *j* weg, bijv. *ngâ* „soort”, Bar. *ngaja*, *mombau* „rijst-stampen”, Par. *nombaju*, *kau* „hout”, Par. *kaju*.

Behalve deze trekken van overeenkomst met groep II, heeft het Napoe'sch eenige bijzonderheden, van welke ons de volgende zijn bekend geworden:

De *a* die in 't Bar. *o* is geworden, heeft in 't Nap. nog vaak haren oorspronkelijken klank behouden, bijv.

hana (antwoorden), *baba* (deur), *kanau* (arèn-palm), *kadapua* (landschildpad), Bar. *sono*, *boboka*, *konau*, *kolopua*. Daarentegen is een oorspr. *u* in 't Nap. vaak *o* geworden, zooals in *polo* (plantengom), *koli* (huid), *oho* (rib), *komo* (sarong), *manawo* (vallen), *bongka* (kreeft), Bar. *puju*, *kuli*, *usu*, *kumu*, *manawu*, *bungka*; en een oorspr. *i* is tot *e* geworden, bijv. *taléu* (rug), *enu* (drinken), *temu* (komkommer), *ale* (mat), *pinei* (in de zon drogen),

keki (bijten), Bar. *taliku*, *inu*, *timu* (Par.), *ali*, *poai*, *kiki* (Par.)

In *mobuhu*, „verzadigd” is de *u* van *bu* uit een pëpët ontstaan en aan de oorspr. *u* van *hu* geassimileerd.

In *uwi* (vroeger), id. met Sang. *hëbi*, enz. is het de invloed der *w*, die de pëpët *u* heeft doen worden, Door- gaans wordt pëpët *i* in 't Nap. bijv. *ini* „zes”, *iba* „vier”, *riso* „rijstblok”.

Palatalen heeft het Nap. niet, ook de palatalen van vreemde woorden kunnen de Napoeërs niet uitspreken.

Een voorbeeld van versterking van *n* tot *nd* geeft *handu* „genoeg”, naast *gana* der verwante talen.

In *tala* „aarde, grond” wisselt *l* met *n* af.

De pers. voorn. woorden zijn 1^e pers. e.v. *iho*, m.v. *kita*, *kami*, 2^e pers. e.v. *ojo*, m.v. *i kamu*, 3^e pers. *ia*. De aanhechting der pron. suff. aan het woord *sou* „huis”, om een voorbeeld te nemen, is aldus, *soungku*, *soumu*, *souna*, *souta*, *sou mami*, *soumi*. Dit laatste *-mi* is dus geen verkorte vorm van *i kamu*.

Eenige bijzondere woorden zijn deze:

alo „dag, daglicht”, een oudere vorm van het *eo* der meeste To Radja'sche talen, die ongeveer gelijk is aan de meest bekende equivalenten uit de verwante talen.

atu „dak”, naast *ata* der omliggende talen, waarin de laatste *a* voor pëpët staat. De *u* in 't Nap. kan uit *o* zijn ontstaan, misschien door invloed van den nu wegge- vallen labialen sluiters. Het Ternataansche *katu* vertoont ook *u*.

peda „kalk”, misschien verwant met Mal. *perak* „zilver”, de oorspr. beteekenis moet dan „wit” zijn, zooals die van Daj. *bulau* „goud” blijkt het 'tag. „rossig” is. (1)

(1) Kern „over de verhouding van het Maforsch tot de M. P. talen”, Actes du 6ieme Congrès des Orientalistes, 1883. 4e Dl. 5e Sectie, bl. 233.

tadasi „vogel”, bewijst dat Bar. *tontji*, Par. enz. *tondji* een grondvorm *tasi* heeft, waarvan *tadasi* wel een geredupliceerde vorm kan zijn, vergel. het *totosik* der Minahasische talen, dat volgens de Woordenlijst van Bijdr. Kon. Instituut 1870, bl. 98 een soort „uil” beteekent.

gogoa „mais”, in het Barée der To Pebato *goa* genoemd, verkorting van *djole goa*, tegenover *djole kodjo* „echte *djole*”, een geheel ander gewas. Uit deze laatste benaming blijkt dat *djole* niet de oorspronkelijke benaming van de mais is, maar dat de mais als eene ingevoerde plant, waarschijnlijk uit *Gowa* (dat een tijdlang in de Tomini-bocht veel invloed had, toen het met Ternate verbonden was) den naam heeft gekregen van het gewas waarop zij 't meest geleek.

mareta „nat”, id. met het Bar. *rita* „moer, drab”, bijv. van sagoweer; *marita* bet. „troebel, nevelachtig, beslagen”, vandaar is de overgang tot „vochtig” niet groot.

numbu „hoe?”, uit *nu umba*, evenals Par. *napa*? en Bar. *nundja*? een bestanddeel *nu* bevatten. *Umba* is in 't Pal. syn. met Bar. *mbéi*, dat weder in het Tog. *wei* zijne oorspronkelijke beteekenis „wat?” vertoont. En evenals het Bar. *i mbéi*? beteekent ook Nap. *i umba* en Pal. *ri umba* „waar?”

i mpira „wanneer” geeft den oorspronkelijken vorm van het syn. Bar. *i mpia* terug, dat dus blijkt id. te zijn met het bekende *pira* „hoeveel”, dat in het Balineesch (*pidan*) „over hoe lang?” beduidt.

mimpanai „bergklimmen”, geeft den oorspr. vorm van den stam van *mimpone* (Bar.) weder, n.l. *nai*, het Mal. *naik*, enz.

Omtrent de telwoorden valt nog op te merken dat „drie” *talú* is en dat de tientallen niet met de namen der getallen 1—9 worden verbonden, maar dat men 30, 40, 50 enz. uitdrukt met *talú*, *iba*, *lima pulona*.

*

Den 23^{en} October bleven wij in Parigi, en begaven ons den volgenden morgen in twee prauwen op den terugtocht naar Posso, dat wij respectievelijk den 25^{en} en den 26^{en} October in goeden welstand bereikten.

Posso, Juli 1898.
